

श्री शैलुङ गाउँपालिका

दोलखा

कालापानी र शैलुङ क्षेत्रको पर्यटन गुरु योजना

(२०२२-२०३२)

(सार संक्षेप)

२०२२

वियय सूची

शिर्षक	पृष्ठ संख्या
१) पृष्ठभूमी	२
१.१ अध्ययनका उद्देश्यहरु	४
१.२ अध्ययनको कार्य क्षेत्र	४
१.३ अध्ययन बिधि	४
१.४ अध्ययनको सीमा	५
२) पर्यटनको परिचय	६
३) नेपालमा पर्यटन	८
४) शैलुङ पर्यटन क्षेत्र र यसका सम्पदाहरु	११
४.१ पहुँच	१२
४.२ सांस्कृतिक सम्पदा	१३
४.३ आध्यात्मिक तपोभूमी	१४
४.४ प्राकृतिक स्रोतको स्थिति	१५
४.५ कालापानी क्षेत्र	१५
४.६ शैलुङ प्रवेश गर्ने बिन्दूहरु	१६
५) शैलुङ क्षेत्रको सवल, दुर्बल पक्ष, अवसर तथा त्रासको अवस्था	१८
६) पर्यटन गुरु योजनाका चरण तथा यसका क्षेत्रहरु	२०
७) पर्यटन गुरु योजनाका विषयबस्तु	२१
८) शैलुङमा पर्यटनका बिबिध पक्षहरु, सुरक्षा, प्राकृतिक प्रकोप तथा लैंगिक विषय	२४
९) कार्य योजना	२५
१०) निश्कर्ष	२९
अनुसूची-१	३०
अनुसूची-२ नक्सा	३६

१. पृष्ठभूमी

नेपाल १,४७,५१६ वर्ग किलोमीटर क्षेत्रफलमा फैलिएको पहाडी देश हो । यहाँ बसोबास गर्ने १३१ आदिवासी जनजातीहरूका आआफ्नै मौलिक संस्कृति, भेषभुषा, रहनसहन, भाषा छन् । यसैगरी भौगोलिक अवस्थितिलाई हेर्दा पनि समुद्री सतह भन्दा ५६ मीटर देखि ८८४८.८६ मीटर उचाई सम्मको भूभाग नेपालमा छ । यसरी नेपालमा भौगोलिक, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक बिबिधता पाइन्छ जुन पर्टन विकासका लागि अति नै महत्वपूर्ण आधार हुन सक्दछन् । छिटो गतिमा विकास हुने, रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जना हुने, ग्रामीण बासिन्दा समेतको आय आर्जन हुन सक्ने, वैदेशिक मुद्रा आर्जन हुने क्षेत्र भएको हुँदा यसको महत्वलाई हृदयंगम गर्दै नेपाल सरकारले योजना बद्ध विकासको सुरुआत देखि नै पर्यटन क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकतामा राख्ने गरेको पाइन्छ । जन चाहनालाई सम्बोधन गर्ने क्रममा सरकारबाट आफ्ना आवधिक योजना, नीति, कार्यक्रममा पर्यटन विकास विकासका लागी भौतिक पूर्वाधार विकास तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणका कार्य हुँदै आएको छ । पर्यटकीय उपजको उपलब्धताले यस क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको लगानीको वातावरण निर्माण गर्ने गरेको छ । सन् १९९८ देखि नै नेपाल सरकारबाट पर्यटन क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकतामा राखेर बिभिन्न वर्ष, स्थान आदिलाई पर्यटन वर्ष घोषणा गरेर कार्यक्रम आयोजना गरी बाह्य पर्यटक आगमन संख्या बृद्धि गरिएको पाइन्छ । यसको पछिल्लो उदाहरणको रूपमा नेपाल भ्रमण वर्ष २०२० घोषणा गरेर नेपालमा प्रतिवर्ष २० लाख भन्दा बढि विदेशी पर्यटक आमनग संख्या पुर्याउने लक्ष लिई बिभिन्न प्रचार प्रसारका कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको र उत्साहजनक नतिजा देखिदै थियो तर विश्वव्यापी कोभिड-१९ कोरिना संक्रमणका कारण उद्योग ब्यबसाय मानिसहरूको आवागमनमा बन्दा बन्दी घोषणा भएबाट तयस लक्ष पुरा हुन सकेन । आजकल कोरोनाको संक्रमण न्यून हुँदै गएको अवस्थामा पर्यटक आगमन बिस्तारै बृद्धि हुँदै गएको पाइएको छ ।

नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक नयाँ संबिधान जारी भए पछिका ७ वटा प्रदेश मध्ये बागमती प्रदेश बनेको हो । यस प्रदेशले नेपालको कूल भूभागको करिव १४% अर्थात् २०,३०० वर्ग किलोमीटर क्षेत्रफल ओगट्दछ । यस प्रदेशमा १३ जिल्ला भरमा ७४गाउँपालिका, ४१ नगरपालिका, १ उपमहानगरपालिका र ३ महानगरपालिका पर्दछन् । नेपालको राजधानी शहर काठमाडौं यसै प्रदेशमा पर्ने, नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय बिमानस्थल पनि यसै प्रदेशमा पर्ने तथा महत्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदा स्थलहरू पर्ने हुँदा यस प्रदेश पर्यटनको बढि सम्भावना भएको क्षेत्र हो । ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरू, कला कौशलयुक्त प्रदेश भएको हुँदा यस प्रदेशमा पर्यटनबाट हुने आर्थिक योगदान उल्लेखनीय छ । तथा नेपालका अन्य प्रदेशको तुलनामा यस प्रदेश आर्थिक रूपमा समृद्धशाली भएको पाइन्छ । प्रारम्भ देखि नै प्रदेश सरकारले पर्यटनलाई एक महत्वपूर्ण क्षेत्र मानेर पर्यटन विकासका लागि गुरु योजना, रणनीति, नीति निर्माण तथा भौतिक पूर्वाधार तथा मानव संसाधन विकासमा स्रोत परिचालन गरेको पाइन्छ । बागमती प्रदेश सरकारबाट १३ जिल्ला मध्ये

काठमाडौं उपत्यकाका ३ जिल्ला बाहेक १० जिल्लामा प्रति जिल्ला १ पर्यटन गन्तव्य स्थल घोषणा गरी त्यहाँ पूर्वाधार विकास समेतका लागि स्रोत ब्यबस्था गरेर बिकास गरिरहेको छ ।

बागमती प्रदेशका १३ जिल्ला मध्ये दोलखा पनि एक जिल्ला हो र यो जिल्ला पर्यटकीय दृष्टिबाट अति महत्वपूर्ण रहेको छ । धार्मिक तथा पर्यटकीय महत्वका कालिञ्चोक, चरिकोट लगायत प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपूर्ण गौरी शंखर हिमाल सहितका रोल्वालिङ हिमसृङ्खला, शैलुङ, हरिया वन जङ्गलयुक्त सुन्दर पहाडी भूभाग, जातिगत बिबिधतायुक्त सांस्कृतिक सम्पदा यसै जिल्लामा पर्दछन्।

दोलखाका महत्वपूर्ण पर्यटकीय स्थलहरु मध्येको एक शैलुङ धार्मिक, आध्यात्मिक एवम् प्राकृतिक स्रोत र साधनले भरिपूर्ण सुन्दर पहाडी भूभाग हो । महाभारत पर्वत श्रृंखलामा पराने शैलुङको अग्लो स्थान समुद्री सतहबाट ३१४६ मीटर उचाइमा छ । पहाडका थुम्काहरुको समूह शैलुङमा १०० वटा यस्ता थुम्का स्वयम् नै अनुपम छन् । शैलुङगेश्वर महादेवको मन्दिर, गुफा एवम् बौद्ध स्तुपा लगायत अन्य पूजनीय स्थलहरु भएको शैलुङ हिन्दू, बौद्ध तथा बोन र ईसाई धर्मावलम्बीहरुका लागि स्वर्ग जस्तै पूण्य भूमी हो । शैलुङ गाउँपालिकाको नाम पनि यसै भूमीको नामबाट रहन गएको बताइन्छ । प्रथम बुद्ध, पञ्चम बुद्ध पद्म सम्भव तथा सप्तम बुद्ध गौतम बुद्धले तपस्या गरेको त्यस भूमीको आध्यात्मिक महत्व पनि उत्तिकै छ । यसरी धार्मिक, आध्यात्मिक र प्राकृतिक रुपमा अद्वितीय शैलुङको क्षेत्रफल १२८.६७ वर्ग किलोमीटर रहेको छ जुन प्रमुख पर्यटकीय स्थलको रुपमा बिकास गर्ने प्रचुर सम्भावना छ ।

शैलुङको पर्यटकीय सम्भावनालाई उजागर गरेर त्यस क्षेत्रलाई प्रदेश कै प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य बनाउने गरी शैलुङ गाउँपालिकाबाट आफ्ना आवधिक योजना, वार्षिक कार्यक्रममा प्राथमिकता दिई कार्यक्रम कार्यान्वयन गरेको पाइन्छ । पश्चिम तिरको प्रवेश बिन्दू गाउँ कालापानीलाई पर्यटकीय रुपमा कसरी आकर्षक बनाउन सकिन्छ भनेर त्यहाँ पूर्वाधार बिकास, भूमी उपलब्ध गराउने, पर्यटन सेवालाई प्रवर्धन गर्ने गरी घडेरी बितरण गर्ने, प्रदेश सरकारसंग समन्जस गरेर आवाश प्रयोजनका लागि भवन निर्माण गरेर भाडामा निजी क्षेत्रलाई उपलब्ध गराउने, त्यस क्षेत्रको आकर्षण बढाउन मिनी ग्रेट वाल, बुद्ध पार्क निर्माण गर्ने आदि कार्य भइरहेका छन्। यिनै विषयलाई थप उजागर गर्ने र योजनाबद्ध विकास गर्नका लागि गाउँपालिकाबाट कालापानी समेटेर शैलुङको संक्षिप्त पर्यटन गुरु योजना निर्माण गर्ने उद्देश्य रहेको छ । दूर दृष्टि सहितको लक्ष, त्यस स्थानमा पाइने सांस्कृतिक, प्राकृतिक सम्पदाहरुको संरक्षण तथा प्रबर्धन गर्दै त्यस क्षेत्रलाई प्रदेश कै एक प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य बनाउन गरिनु पर्ने पूर्वाधारका कार्यहरु, नित नियमनका कार्य र जिम्मेवार संस्था किटानी सहित सिफारिस सहितको प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । प्रतिवेदनले स्थानीय

समुदायको आयआर्जनमा योगदान दिँदै समृद्धि हासिल गर्ने राष्ट्रिय कार्यमा समेत मद्दत पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

१.१ अध्ययनको उद्देश्यहरु:

- क) शैलुङ गाउँपालिकाको वडा नं. ८ मा रहेको कालापानी तथा शैलुङ क्षेत्रको संक्षिप्त पर्यटन गुरु योजना तयार गर्ने,
- ख) शैलुङ प्रवेश गर्ने ४ वटा बिन्दुहरु क्रमशः खोलाखर्क, मेलुङ्ग, भैंसे र कालापानी समेत गुरु योजनामा उल्लेख गर्ने ।

१.२ अध्ययनको कार्यक्षेत्र

- ग) स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा संघीय सरकारका पर्यटन सम्बन्धी सान्दर्भिक पर्यटन नीति, रणनीति, कार्यक्रमको पुनरावलोकन गर्ने ।
- घ) पर्यटन विकासबाट कालापानी तथा समग्र शैलुङमा पर्न सक्ने प्रभावको लेखाजोखा गर्ने।
- ङ) शैलुङमा उपलब्ध भौतिक तथा अभौतिक साँस्कृतिक सम्पदा, प्राकृतिक स्रोतसाधनको विवरण तयार गर्ने ।
- च) पर्यटन विकासका लागि बिद्यमान उपजहरु, स्थानीय बासिन्दाका लागि उपलब्ध हुन सक्ने लाभ, भौतिक पूर्वाधार तथा पर्यटकीय सेवा स्थिति ।
- छ) कालापानी तथा समग्र शैलुङको सबल, दुर्बल पक्ष, अवसर तथा चुनौती बारे प्रस्तुती गर्ने ।
- ज) सिफारिश सहितको संक्षिप्त गुरु योजना तयार गर्ने ।

१.३ अध्ययन बिधी

- क) कालापानी तथा समग्र शैलुङको संक्षिप्त पर्यटन गुरु योजना तयार गर्नका लागि उपलब्ध सूचना, तथ्यांक संकलनका लागि उपलब्ध सबै प्रकारका प्रकाशनहरु, गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरु, कर्मचारीहरु, स्थानीय बासिन्दा र सरोकारवालाहरूसंग सोधपुछ, सरसल्लाह छलफल आदिका माध्यमबाट गर्ने गरिएको छ ।
- ख) प्राथमिक तथा द्वीतीयक तथ्यांक संकलनका लागि उपलब्ध प्रतिवेदनहरु, प्रकाशनहरु सरकारी निकायका नीति, कार्यक्रम आदि प्रत्यक्ष भेटघाट तथा वेभ साइटका माध्यमबाट प्राप्त सामग्री समेतको अध्ययन गरिएको छ । कालापानी तथा समग्र शैलुङ क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन, अध्ययन भ्रमणबाट प्राप्त सूचना पनि समावेश गरिएको छ ।

१.४ अध्ययनका सीमा

- क) सीमित स्रोतका कारण बढि समय र जनशक्ति परिचालन सकिएन ।
- ख) कालापानी तथा समग्र शैलुङको पर्यटनको बारेमा डिजिटल र भौतिक माध्यमका सन्दर्भ सामग्री, सूचना भएका प्रकाशनहरु पनि सीमित पाइए ।
- ग) सीमित स्रोतका कारणले गुरु योजनाले सिफारिश गरिएका मुख्य पूर्वाधार बिकासका कार्यक्रमहरुको प्राविधिक डिजाइन, बिस्तृत लागत अनुमान तथा अन्य बिवरण प्रस्तुत गर्न सकिएन ।
- घ) शैलुङ क्षेत्रलाई प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्यको रुपमा विकास गर्नका लागि यो योजना दस्तावेज एक मार्ग निर्देश गर्ने सामग्रीको रुपमा रहने र योजनाले सुझाव दिएका प्राविधिक कार्यहरु कार्यान्वयन गर्नका लागि बिस्तृत परियोजना प्रतिवेदन र लागत अनुमानका लागि थप अध्ययन हुनु पर्ने देखिन्छ ।

२. पर्यटनको परिचय

धेरै देशहरूका लागि पर्यटन छिटो गतिमा बृद्धि हुने क्षेत्र, रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने, बैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने स्रोत बनेको छ । यो महत्वपूर्ण आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धिको साधन पनि हो । पर्यटन प्राचीन कालदेखि नै प्रचलनमा थियो तर यसको स्वरूप अहिलेको भन्दा फरक हुने गर्दथ्यो । प्राचीन कालमा एक स्थानबाट अर्को स्थानमा हिड्न, डुल्नु जीवन निर्वाहका लागि बाध्यता हुन्थ्यो । सामान्य अर्थमा पर्यटन भन्नाले मानिस आँफू बसेको स्थानबाट आनन्द तथा मनोरञ्जनका लागि अर्को स्थानमा २४ घण्टा देखि ६ महिना भित्रमा पुनः त्यही स्थानमा फर्कने गरी हिड्नुलाई जनाउँदछ । बिभिन्न समयमा बिभिन्न परिभाषा दिइएको पाइन्छ । सन् १९६३ मा आयोजित पर्यटन विषयक रोम सम्मेलनबाट पर्यटनलाई कुनै ब्यक्तिले आँफू रहने अथवा काम गर्ने स्थान, देशबाट अर्को स्थानमा भ्रमण गर्नुलाई जनाउँदछ । यस अर्थमा धार्मिक तीर्थ यात्रा, ब्यापारका लागि गरिने हिंडुल, ज्ञान आर्जनका लागि, मनोरञ्जन तथा केहि बुझ्न पनि गरिने भ्रमणलाई पर्यटनको अर्थमा बुझिन्छ । आजकल एकै देशभित्र पनि एक स्थानबाट बिभिन्न प्रयोजनका लागि गरिने घूमफिरलाई आन्तरिक पर्यटन भनिन्छ । यो क्षेत्र सत्कार सेवाका लागि रोजगारी सिर्जना गर्ने र आय आर्जन गर्ने महत्वपूर्ण माध्यम बनेको छ । समग्रमा पर्यटन क्षेत्रले देहायका ४ वटा विषयवस्तुलाई समेट्दछः

- क) **पर्यटकः** पर्यटकले मानसिक तथा भौतिक अनुभव तथा सन्तुष्टीको चाहना गरेको हुन्छ । यसकै आधारमा पर्यटकले आँफू घुम्ने गन्तब्य तथा क्रियाकलापको छनोट गरेको हुन्छ ।
- ख) **पर्यटकीय सेवा तथा उपजः** पर्यटकका लागि पर्यटन बजारमा माग भएर उपलब्ध गराइने आवास, घुमफिर, पथ प्रदर्शन, वस्तु उपलब्ध गराउने कार्यहरु जसलाई ब्यापारीहरु आर्थिक लाभको अवसर देख्दछन् ।
- ग) **गन्तब्य स्थान वा समुदायको नियमन निकाय तथा सरकारः** सरकारका तर्फबाट पर्यटनलाई एक रोजगारी सिर्जना गर्ने, बिदेशी मुद्रा आर्जन गर्ने तथा ग्रामीण गरिवी निवारण गर्ने साधनको रुपमा लिएर त्यस क्षेत्रलाई भरपर्दो, सुरक्षित र पृथक वातावरणयुक्त बनाउन नीति, रणनीति निर्माण, विकास, प्रबर्धन तथा कार्यान्वयनमा ध्यान दिन्छन् ।
- घ) **स्थानीय समुदायः** स्थानीय बासिन्दाले पनि पर्यटनलाई आय आर्जन, रोजगारी सिर्जना लगायत सांस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने सकारात्मक नकारात्मक लाभ हानी समेतको बिश्लेषण गरेर दीगो रुपमा बिकास गर्न चाहन्छन् ।

समग्रमा भन्नु पर्दा पर्यटन बिभिन्न क्रियाकलाप, सेवा तथा उद्योगहरुको एकिकृत रुप हो जसमा यातायात अथवा आवागमन, आवाश, खानपिन, सामान खरिद, मनोरञ्जनका कार्यहरु, उपलब्ध आतिथ्य सत्कार सेवा आदि घुमफिरको अनुभवको जुन ब्यक्तिगत अथवा समूहगत रुपमा घर परिवेसबाट टाढा जाँदा अनुभव हुन्छ, समग्रतालाई जनाउँदछ । तसर्थ पर्यटन भनेको भ्रमण कार्यमा

संलग्न संस्थाहरु, होटल, यातायात तथा अन्य बिषय जुन पर्यटन सेवा प्रयटकको आवश्यकता र चाहना अनुसार उपलब्ध गराउने, प्रबर्धन गर्ने सबैलाई समेट्दछ । पर्यटनको गन्तब्य स्थान तथा समुदायमा बहुआयामिक प्रभाव पर्दछ ।

दीगो पर्यटन एक निरन्तर प्रकृया हो जुन कायम गर्नका लागि नियमित रुपमा यसबाट हुने लाभ तथा हानीको निगरानी गर्दै रहने, पर्यटकको आवश्यकता र रुची अनुसार पर्यटकीय उपजहरुको विकास गरी सन्तुष्टीको स्तर बढाउने कार्य गर्ने, नकारात्मक असर पर्ने स्थितिमा आवश्यकता अनुसार रोकथामका उपायहरु अपनाउने, फोहर मैलाको उचित ब्यबस्थापन गर्दै बैकल्पिक उर्जामा प्रोत्साहन गर्ने नीति लिनु पर्दछ । पर्यटन भनेको प्रतिस्पर्धात्मक क्षेत्र पनि हो जहाँ तुलनात्मक लाभका आधारमा पर्यटन ब्यवशाय फल्ने फुल्ने गर्दछ ।

परम्परागत रुपमा पर्यटनका उपजहरुलाई तीन वर्गमा बाँडिने गरिन्थ्यो । ती हुन्- प्राकृतिक, सांस्कृतिक र साहसिक पर्यटन । समयक्रमसंगै पर्यटकको संख्यामा बृद्धि हुँदै जाँदा यी तीनका अलावा फुर्सदको समयमा परिवार सहित भ्रमणमा जाने, कला संस्कृतिको अवलोकन अनुभव गर्न जाने पर्यटन, धार्मिक पर्यटन अथवा तीर्थयात्रा, खेलकुद पर्यटन, ब्यापारिक उद्देश्यले गरिने भ्रमण हुँदै आजकल बैठक, सेमिनार, बिदा पर्यटन, प्रदर्शनी (Meetings, Incentives, conferences and exhibitions- MICE tourism) प्रचलनमा आएको छ । धेरै बिकासशील तथा बिकसित राष्ट्रहरु MICE tourism को विकास र प्रबर्धन गर्ने विशेष ध्यान दिएका छन् ।

३. नेपालमा पर्यटन

वि.सं. २००७ साल (सन् १९५१) पछि मात्र नेपाललाई विदेशी पर्यटकहरूका लागि खुला गरिएको हो । सात दशकको अवधिमा नेपालको पर्यटन क्षेत्रमा धेरै परिवर्तन आइसकेको छ । नेपालको पर्यटन क्षेत्र विदेशी मुद्रा आर्जन र रोजगारी प्रवर्धनका हिसाबले महत्वपूर्ण मानिन्छ । यस हिसाबले नेपालको राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पर्यटनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । नेपालको विकासको लक्ष्य हासिल गर्न र नेपाली जनताको दिगो सामाजिक एवं आर्थिक उन्नतिका लागि पर्यटनले नै महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने कुरामा दुइमत नहोला । यसो हुँदाहुँदै पनि नेपालको पर्यटनले अपेक्षा गरे अनुरूप विकास गर्न भने सकेको छैन । यति हुँदा हुँदै पनि नेपालमा पर्यटन क्षेत्रले आर्थिक विकासमा दिएको योगदान महत्वपूर्ण छ ।

अनुपम एवं अद्वितीय प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक स्रोतहरू नेपालका मुख्य पर्यटकीय सम्पदाहरू हुन् । नेपालका २० वटा संरक्षित क्षेत्रहरूले देशको २३.२३ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगट्दछन् । नेपालमा हिमालयको मुख्य भाग पर्छ, अर्थात् संसारकै सबैभन्दा उच्च हिमश्रृङ्खला नेपालमा नै रहेका छन् । विश्वका १४ वटा ८ हजार मिटरभन्दा अग्ला हिमालहरूमध्ये ८ वटा त नेपालमा नै छन् । पर्वतारोहण, पदयात्रा, चट्टान-आरोहण (रक-क्लाइम्बिङ), र प्याराग्लाइडिङ लगायत अन्य गतिविधिहरू, कम र बढी जोखिम हुने साहसिक पर्यटन गतिविधिहरूको प्रमुख स्रोत नै यिनै हिमालहरू हुन् । हरेक वर्ष लाखौंको सङ्ख्यामा पर्यटकलाई आकर्षण गर्ने सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदाहरू (लुम्बिनी, पशुपतिनाथ, मुक्तिनाथ, जनकपुर तथा डोल्पा लुप्राको बोन्पो संस्कृति तथा शे-गुम्बा आदि) नेपालको पर्यटनका प्रमुख आकर्षक सम्पदाहरू हुन् ।

हिन्दुहरूका आरध्यदेव पशुपतिनाथ तथा भगवान गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको संरक्षण, विकास र प्रवर्धनका लागि नेपालको पशुपतिनाथ र भारतका १२ वटा ज्योतीर्लिङ्गहरूलाई समेटेर पशुपति शिव परिपथ, भगवान गौतम बुद्धको जीवनका महत्वपूर्ण स्थानहरू लुम्बिनी, बोधगया, सारनाथ र कुशीनगरलाई समेटेर बौद्ध सर्किट पथको प्रवर्धन गर्ने अवधारणा ल्याइएको छ । साथै संग्रहालयहरू, धर्मशालाहरू, ध्यानकेन्द्र, धार्मिक पर्यटकहरूका लागि पर्यटक सूचना केन्द्र, हस्तकलाका सामान विक्री गर्ने पसलहरू, एटिएम आदिको स्थापना गरी धेरै जनाका लागि रोजगारी उपलब्ध हुने तथा आर्थिक बिकासमा योगदान गर्ने छन् ।

नेपालको साँस्कृतिक पक्षको महत्व केवल संरक्षणको हेतुले लागि मात्र नभै नेपालीहरूको निरन्तर अभ्यासको विषय समेत भएकाले नेपालका साँस्कृतिक सम्पदाहरू जिवित संस्कृतिको रूपमा पनि सुपरिचित छन् । । काठमाडौंको किर्तिपुरमा नेपालको आकारमा राष्ट्रिय संस्कृति संग्रहालयको स्थापना गरि नेपालका १२५ जनजातीहरूले दैनिक जीवनमा गर्ने कार्यहरूको सजीव प्रस्तुतीको प्रदर्शन गर्ने

कार्यक्रम निरन्तर छ । साथै संग्रहालयको दिगोपनका लागि पर्यटकहरूले रुचाउने बस्तुहरू संग्रहालय परिसरमा नै निर्माण गरी बिक्री गर्ने व्यवस्था मिलाउन पनि कोशिश गरिएको छ ।

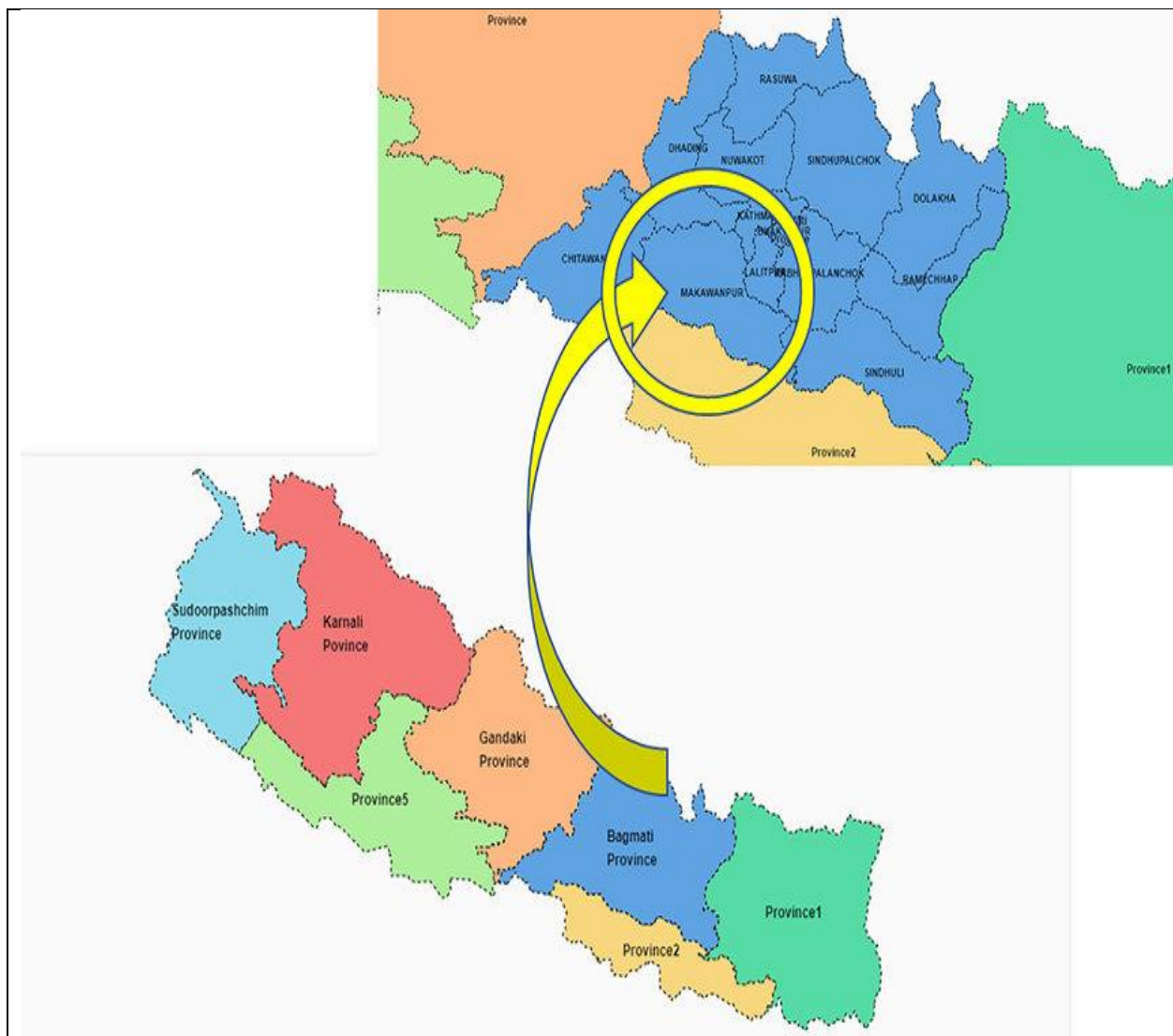
नेपालका ग्रामीण क्षेत्रहरूका प्राकृतिक, सांस्कृतिक आर्कषणहरू, रहनसहन, रीतिरिवाज र आतिथ्यतालाई अन्तर्राष्ट्रिय र आन्तरिक पर्यटकहरू माझ प्रवर्धन गर्ने, ग्रामिण र दुर्गम स्थानहरूमा बसोबास गर्ने स्थानीयहरूको आय आर्जन र रोजगारीमा अभिवृद्धि गर्ने र पिछडिएको समुदायलाई पनि पर्यटन विकासको मूलप्रवाहमा ल्याएर गरीवी निवारणका लागि उपयुक्त मानिएको होम स्टे पर्यटनको विकास, प्रवर्धन र संचालनका लागि नेपाल सरकारले घोषणा गरेका पर्यटन सम्बन्धी आवधिक योजना, नीति, रणनीति तथा कार्यक्रमहरूले विशेष जोड दिएको छ । नेपाल सरकारले पर्यटनको दीगो बिकास गरेर देशको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक नतिजा हासिल गर्नका लागि राष्ट्रिय पर्यटन रणनीतिक योजना (सन् २०१६-२०२५) जारी गरेको छ जसको कार्यान्वयन अवधि १० वर्षको हुनेछ।

पर्यटनको दीगो बिकासका लागि बिभिन्न समयमा पर्यटन वर्ष घोषणा गर्ने, विदेशी पर्यटक आगमनको संख्या लक्ष तोक्ने, पर्यटकीय सेवा सुबिधालाई गुणस्तरीय बनाउन नियमन ब्यबस्था बनाई लागु गर्ने, पर्यटन सम्बन्धी बिभिन्न समयमा आवधिक तथा वार्षिक कार्यक्रमहरू घोषणा गरी कार्यान्वयन गर्ने कार्यहरू नेपालका तीनै तहका सरकारहरू, निजी क्षेत्र, समुदाय स्तरमा र स्थानीय स्तरमा पनि कार्यक्रमहरू निरन्तर भई रहेका छन् । पछिल्लो पटक सन् २०२० मा नेपालमा २० लाख विदेशी पर्यटक आगमनको लक्ष राखेर अभियान सञ्चालन गरिएको थियो तर बिश्वब्यापी कोभिड-१९ कोरोना संक्रमणका कारणले लक्ष हासिल गर्न नसकिएको अवस्था छ । कोरोनाको संक्रमण सामान्य हुँदै गएको हालको समयमा पर्यटन उद्योगमा पनि चहलपहल देखिन थालेको पाइएको छ ।

बागमती प्रदेश सरकारबाट पनि पर्यटन विकासका लागि बिभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरी प्रदेशको आर्थिक क्षेत्रमा योगदान पुग्ने गरी कार्यान्वयन भइरहेका छन् । नेपालको कूल भूभाग मध्ये १४% क्षेत्रफल ओगटेको, ७७ मध्ये १३ जिल्ला बागमती प्रदेशमा छन् । यस प्रदेशमा ७४ गाउँपालिका, ४१ नगरपालिका, १ उपमहानगरपालिका र ३ वटा महानगरपालिका रहेका छन् । नेपालको पहिलो अन्तर्राष्ट्रिय बिमानस्थल, धेरै संरक्षित क्षेत्र, सांस्कृतिक सम्पदाको प्रचुर भण्डार रहेको यस प्रदेश पर्यटनबाट लाभ लिने प्रदेश हो । तसर्थ, प्रदेश सरकारले आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा पर्यटनलाई विशेष प्राथमिकतामा राखेको पाइन्छ । हालका वर्षहरूमा पर्यटन बिकासका लागि भौतिक पूर्वाधार बिकासमा बढि ध्यान दिएको पाइन्छ । १३ जिल्ला मध्ये काठमाडौँ उपत्यका बाहेकका १० जिल्लाका एक एक स्थानलाई पर्यटन गन्तब्य घोषणा गरेर विकासको कार्यान्वयन गरिरहेको छ । यसका अतिरिक्त प्रदेशको पर्यटन बिकासका लागि पर्यटन रणनीतिक योजना पनि तयार गरिरहेको छ । यी कार्यबाट प्रदेशमा पर्यटन बिकासमा योगदान पुग्ने बिश्वास गरिएको छ ।

दोलखा जिल्ला बागमती प्रदेशका १३ जिल्ला मध्ये एक हो । पर्यटन समभावनाका दृष्टिले यो जिल्ला अति महत्वपूर्ण रहेको छ । चरिकोट, जिरी, कालिञ्चोक तथा शैलुङ प्रमुख पर्यटकीय स्थल हुन् । दोलखाका अन्य धार्मिक पर्यटकीय स्थानहरु भ्रमण गर्दा शैलुङलाई पनि आफ्नो भ्रमण कार्यक्रममा राख्ने गरेको पाइएको छ ।

बागमती प्रदेशको नक्सा

४. शैलुङ पर्यटन क्षेत्र र यसका सम्पदाहरु

दोलखा जिल्लाको पहाडी भूभागमा पर्ने रमणीय स्थल भएको गाउँपालिका शैलुङ हो । यसको पूर्वमा दोलखाका बैतेश्वर र तामाकोशी गाउँपालिका, पश्चिममा सिन्धुपाल्चोक र रामेछोक जिल्ला, उत्तरमा दोलखाको भीमेश्वर नगरपालिका तथा दक्षिणमा दोलखाको मेलुङ्ग गाउँपालिका तथा रामेछापको दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका पर्दछन् । शैलुङ गाउँपालिकाको क्षेत्र समुद्री सतहबाट ८२५ मीटर देखि ३१५० मीटरसम्मको उचाइमा फैलिएको छ । यस गाउँपालिकाबाट नेपालको राजधानी शहर सडक मार्गबाट काठमाडौं ११४ किलोमीटरको दूरीमा पर्दछ । प्राचीन कालदेखि नै प्रसिद्ध पूण्य भूमी शैलुङ १०० ओटा थुम्काहरु मिलेर ३१४८ वर्गमीटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ ।

यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरुको मुख्य पेशा कृषि रहेको छ । कृषिसंग परिपूरक पेशाको रुपमा प्रत्येक घरमा पशुपालन पनि गरेको पाइन्छ । तर आजकल आय आर्जनको भरपर्दो स्रोत हुँदा पशुपालनलाई ब्यबशायको रुप बिकास गरेको पाइन्छ जुन पहिला जीवन निर्वाहको रुपमा मात्र लिइन्थ्यो । वन जङ्गल क्षेत्र बढि भएको, बिक्रीका लागि जिल्ला सदरमुकाम चरिकोट तथा नजिकका बजार एवं काठमाडौं सहज पहुँच हुने भएकाले र चरणका लागि हरियो वन क्षेत्र पनि उपलब्ध हुने भएको हुँदा आजकल मानिसहरु उन्नत जातका बाख्रा, भैंडा पालन गर्ने गरेका छन् । तसर्थ त्यहाँ कृषि तथा पशुपालन ब्यबशाय बढ्दो क्रममा देख्न पाइन्छ ।

शैलुङ गाउँपालिकाको कृषि योग्य भूमी ३८% अर्थात् ४,९७० हेक्टर रहेको पाइन्छ । त्यसमध्ये केवल १५% मात्र बाह्रै महिना सिँचाई हुने, ८% मौसममा निर्बर रहनु पर्ने र बाँकी जमीनमा सिँचाई सुबिधा उपलब्ध छैन । त्यहाँ उत्पादन हुने प्रमुख बालीमा आलु रहेको छ जुन प्रतिवर्ष ५००० मेट्रिक टन बाहिर बिक्रीका लागि पठाउने गरिन्छ । अन्य खाद्य बालीहरुमा धान, मकै, गहुँ, कोदो तथा अन्य बाली उत्पादन गरिन्छ ।

गाउँपालिकाको क्षेत्रभरीमा ६९५८ हेक्टर अर्थात् ५४% क्षेत्रफल वन क्षेत्रले ओगटेको छ । वन क्षेत्र मध्ये ३४५० हेक्टर सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गरिएको छ । त्यहाँको वनमा १०० भन्दा बढि प्रजातिका वनस्पतिहरु औषधिय गुण भएका पाइएको छ । स्थानीय कृषकका लागि पशुपालन गर्न पर्याप्त चरण क्षेत्र उपलब्ध भएको पाइन्छ ।

गाउँपालिकाको कूल जनसंख्या २८८४१ रहेको जसमध्ये १६४१२ आदिवासी जनजाती, ८८६५ क्षेत्री, १८७८ दलित, १६२२ ब्राह्मण र बाँकी ६४ जना सन्यासी लगायत अन्य जातिका रहेकाछन् ।

४.१ पहुँच

क) सडक मार्गबाट पहुँच स्थिति:

- १) काठमाडौँबाट मुढे बजारसम्म सबै मौसममा गाडी चल्ने सुबिधा भएको कालो पत्रे सडक छ । मुढेबाट बाघखोर-फास्कु-भैंसे र बाघखोर-ढुङ्गे सडक स्तरोन्नती सहित कालो पत्रे हुँदैछ । गाउँपालिकाका अन्य सडक सञ्जाल पनि ट्रयाक खुलेको, ग्राभेलिंगको अवस्था सहित सुधार प्रकृत्यामा निर्माणाधिन छन् । जति चाँडो यी सडकहरु निर्माण भई बाह्रै महिना चल्ने हुन्छन् शैलुङलाई प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्य बन्न त्यति नै योगदान पुग्दछ ।
- २) शैलुङ पुग्ने अर्को सडक सञ्जाल काठमाडौँबाट बि.पी राजमार्ग (धुलिखेल-सिन्धुली) हुँदै रामेछापको दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकाको खोलाखर्क पुग्ने हो जुन शैलुङको दक्षिण तर्फको प्रवेश बिन्दु पनि हो ।

ख) हवाई यातायात पहुँच अवस्था

जब शैलुङ नै काठमाडौँबाट १३० किलोमीटरको सडक दूरीमा छ भने हवाई सेवाको सम्भावना रहे पनि उपयोगी नहुने अवस्था छ । त्यस क्षेत्रमा हवाई पहुँचका लागि रामेछापको मन्थली बिमानस्थल प्रयोग गर्न सकिन्छ । अर्को बिमानस्थल दोलखा जिल्लाको जिरी पनि हो तर त्यो बिमानस्थल लामो समयदेखि सञ्चालनमा छैन । त्यस क्षेत्रमा जाने पर्यटकहरु अथवा आगन्तुकहरु आफ्नै निजी गाडी अथवा भाडामा गाडी लिएर जाने आउने गर्दछन् । आकस्मिक अवस्था तथा धनी ब्यक्तिहरुका लागि शैलुङमा हेलीकप्टर सेवाका लागि नजिकै हेलीप्याड निर्माण गरिएका छन् ।

शैलुङ गाउँपालिकाले पर्यटन बिकास कार्यक्रमलाई उच्च महत्व दिएर आफ्ना आवधिक योजना तथा वार्षिक नीति, बजेट तथा कार्यक्रममा उल्लेख गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । विश्वको सबैभन्दा अग्लो हिमशीखर सगरमाथा लगायत रोल्वालिंग हिमशृंखला, अन्नपूर्ण, मनास्लु, गणेश, लामटाङ्ग, दोर्जेलाक्पा, मेलुङ्गत्से, नम्बुर हिमालय चुचुरा त्यहाँबाट देख्न सकिन्छ । सडक स्तरोन्नती गर्ने, स्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन सक्ने, कृषि बिकास, भौतिक पूर्वाधार बिकास तथा अन्य यससंग सरोकार रहने कार्यहरु शैलुङलाई प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्य बनाउन योगदान पुग्ने गरी गाउँपालिकाबाट घोषणा गरी कार्यान्वयन हुँदै रहेको पाइन्छ ।

४.२ साँस्कृतिक सम्पदा

क) भौतिक साँस्कृतिक सम्पदा:

शैलुङका १०० थुम्काहरु आफैं धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय महत्व छ । हिन्दू तथा बौद्ध धर्मावलम्बीहरुका लागि पुण्य भूमी रहेको त्यस क्षेत्र शैलुङ्गेश्वर महादेव, बौद्ध स्तुपा लगायत धेरै मठ मन्दिर छन् । धार्मिक, पुरातात्विक, चाडपर्व मेला जात्रा आदिले त्यस क्षेत्रलाई पर्यटकीय स्थल बनाउन मद्दत गरेको छ । शैलुङ गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका मुख्य मुख्य भौतिक साँस्कृतिक सम्पदा यस प्रकार छन्:

क्र.सं.	सम्पदाको नाम	रहेको स्थान	सम्पदाको महत्व
१.	शैलुङ थुम्का (मन्दिर, गुम्बा र गुफा)	शैलुङ्गेश्वर	धार्मिक, पर्यटन
२.	त्रिवेणी घाट	फस्कु चरङ्गे	प्रसिद्ध धार्मिक स्थल, चाडपर्व, मेला
३.	भूमे डाँडा गुम्बा (२०० वर्ष पुरानो भएको बिश्वास गरिएको)	भूपाफेदा	धार्मिक, पुरातात्विक स्थल
४.	जारकाटे डाँडा	भूपाफेदा	पर्यटन
५.	बाघखोर डाँडा, लाम्चे आहाल	भूपाफेदा मागा	पर्यटन, मनोरञ्जन, होटल
६.	नादमघर	भूपाफेदा	धार्मिक स्थल, चाडपर्व, मेला
७.	थगम	भूपाफेदा	धार्मिक, भगवानले थकाई मारेको बिश्वास
८.	तासी छोर्तेन गुम्बा	दूधपोखरी	धार्मिक
९.	तासी थाबालिंग गुम्बा	दूधपोखरी	धार्मिक, चाडपर्व
१०.	गणेश मन्दिर	दूधपोखरी	धार्मिक, चाडपर्व
११.	खानीखोला महादेवस्थान	दूधपोखरी	धार्मिक, चाडपर्व
१२.	कमलामाई मन्दिर	मागापौवा	धार्मिक, चाडपर्व
१३.	त्रिशुले महादेव मन्दिर	मागापौवा	धार्मिक, चाडपर्व
१४.	उर्गेलु बौद्ध गुम्बा	मागापौवा	धार्मिक, चाडपर्व
१५.	पौराणिक पोखरी	काटाकुटी	धार्मिक, चाडपर्व
१६.	गोल्मा राजा गोल्मा रानीको पुरानो दरबार रहेको स्थान	काटाकुटी	धार्मिक, चाडपर्व
१७.	फालम पोखरी देवी	शैलुङ्गेश्वर	धार्मिक, चाडपर्व
१८.	शिव मन्दिर	फास्कु	धार्मिक, चाडपर्व
१९.	ठूला ढुंगा देवी	शैलुङ्गेश्वर	धार्मिक, चाडपर्व
२०.	श्री कुण्ड देवी	दुधपोखरी	पर्यटन
२१.	तातोपानी महादेवस्थान	दुधपोखरी	पर्यटन
२२.	काली भगवती मन्दिर	देउराली	धार्मिक, चाडपर्व

२३.	कृष्ण मन्दिर	फास्कु	धार्मिक
२४.	थामी गुम्बा	शैलुङ-७	धार्मिक
२५.	तासी शैलुङ्ग गुम्बा	शैलुङ-७	धार्मिक

(स्रोत: शैलुङ गाउँपालिका)

ख) अभौतिक साँस्कृतिक सम्पदा

त्यस क्षेत्रमा धेरै धार्मिक सम्प्रदाय, जातजातीका बसोबास गर्ने हुँदा उनीहरूका आआफ्ना संस्कृति, परम्परा, कर्मकाण्ड, संस्कार, लवाई, चाडपर्व तथा साँस्कृतिक प्रस्तुती (भजन किर्तन, नाचगान आदि) ले साँस्कृतिक बिबिधता रहेको हुँदा त्यस क्षेत्र साँस्कृतिक सम्पदाको दृष्टिले धनी रहेको पाइन्छ जुन महत्वपूर्ण पर्यटकीय उपज बन्न सक्दछ । शैलुङमा पाइने मुख्य मुख्य साँस्कृतिक क्रियाकलापहरू यस प्रकार छन्:

१. तामाङ्ग समुदायले सोनाम ल्होसार, तामाङ्ग सेलो, डम्फु आदि साँस्कृतिक प्रस्तुतीहरू गर्दछन् ।
२. नेवार समुदायले धिमे, लाखे नाच आदि प्रस्तुत गर्ने गर्दछन् ।
३. ब्राह्मण समुदायले भजन, किर्तन, चुट्का बालन आदि प्रस्तुत गर्ने गर्दछन् ।
४. १२ वर्षे मेला आयोजना हुन्छ ।
५. हिले जात्रा: देउराली बाघखोरमा नेवार समुदायले हरेक वर्ष मनाउँछन् । यो जात्रा काठमाडौं लगायत अन्य स्थानमा बसोबास गर्ने नेवार समुदायले देखाउने गाई जात्राको अर्को रूप हो । त्यहाँ बिश्वास गरिन्छ कि त्यस किसिमको जात्रा ५०० वर्ष पहिलादेखि सुरु गरिएको थियो जुन अहिले पनि निरन्तर चलिरहेको छ ।
६. शैलुङमा मानिसहरू भेला भएर गाना बजाना र नाचगान गर्दै मनाइने प्रसिद्ध जात्रा पर्वहरूमा नेपाली नयाँ वर्ष मेला, सोनाम ल्होसार, बुद्ध पूर्णिमा, जनै पूर्णिमा, तीज, बाला चतुर्दशी, महा शिवरात्री आदि छन् ।

४.३ आध्यात्मिक तपोभूमी:

तीन जना बुद्धले तपस्या गरेको पूण्य भूमी नै शैलुङ हो,

- प्रथम बुद्धले तपस्या गरेका ।
- पाचौं बुद्ध पद्म सम्भवले ५ वर्षसम्म तपस्या गरेका ।
- सातौं बुद्ध गौतम बुद्धले तपस्या गरेका ।

यसका अतिरिक्त शैलुङमा यो पनि बिश्वास गरिन्छ कि द्वापर युगमा १०० जना ऋषिहरूले तपस्या गरिरहेका र द्वापर युगको अन्त्य भएर कलि युग प्रारम्भ हुनासाथ कलि युग देख्न

नपरोस् भनेर ती सबै ऋषिहरु लोप भएका थिए जुन थुम्काको रुपमा रहेका हुन् । यस पवित्र क्षेत्रलाई आध्यात्मिक साधना थलीको रुपमा बिकास गर्न सकिने देखिएको छ ।

४.४ प्राकृतिक स्रोतको स्थिति

१०० थुम्काको समग्र शैलुङ क्षेत्र तीनवटा रङ्गको कारणले पनि प्रसिद्ध छ । हिउँदमा जब पुरै क्षेत्र हिउँले ढाकिन्छ, यो पुरै सेतो देखिन्छ । बसन्त ऋतुमा भने बिभिन्न रङ्गका लाली गुराँस लगायतका फूलहरुले शोभायमान हुँदा छुट्टै रङ्गमा देखिन्छ । यसैगरी वर्षा ऋतुमा पुरै डाँडा हरियाली भएर बिभिन्न प्रजातीका रैताने फूल फुल्दा पुरै बिभिन्न रंगका बुट्टा भएको हरियो रङ्गको डाँडा देखिन्छ । यसर्थ शैलुङमा भ्रमण गर्न र बास्तविक प्राकृतिक सुन्दरताको परख गर्नका लागि तीनै ऋतुमा पुग्नु पर्ने देखिन्छ जुन पर्यटनको दृष्टिकोणबाट महत्वपूर्ण गन्तव्य बन्न योगदान हुनेछ ।

काठमाडौँबाट सबभन्दा नजिकको स्थान जहाँबाट आफ्नै आँखाले विश्वको सबैभन्दा शीखर सगरमाथा देख्न सकिन्छ, त्यो शैलुङ नै हो । सगरमाथा लगायत अग्ला हिमशीखर र हिम शृङ्खला तथा चारैतिर पहाडी भूबनोट, वन जङ्गलको मनमोहक दृश्यका साथै सूर्योदय तथा सूर्यास्तको दृष्य पनि यहीँबाट देख्न पाइन्छ । ताजा हावा लिँदै यस प्रकारको प्राकृतिक रसास्वादन गर्न पाउने शैलुङ साच्चि नै स्वर्गको अनुभूति हुने ठाउँ मानिएको छ ।

४.५ कालापानी क्षेत्र:

शैलुङमा प्रवेश गर्ने पश्चिम तर्फको बिन्दू कालापानी हो । पहिला मोटरको सुबिधा नहुँदासम्म पूर्वी क्षेत्रबाट काठमाडौँ पैदल आउने जाने मार्गमा पर्ने ठाउँ कालापानी हो । पदयात्रीको सुबिधाका लागि त्यस ठाउँमा एक पुरानो कुवा पनि छ । पहिला यस स्थानमा स्थानीय बासिन्दाका थोरै घरहरु थिए । जम्मा ५ वटा मात्र घर हुँदा आवासको लागि सहज थिएन भन्छन् स्थानीय बासिन्दा । यसै अवस्थालाई महसुस गरेर पर्यटनलाई प्राथमिकतामा राख्दै भौतिक पूर्वाधार बिकासका कार्यक्रम अन्तर्गत शैलुङ गाउँपालिकाबाट आवाश प्रयोजनका लागि एउटा भवन निर्माण गरेर निजी क्षेत्रलाई भाडामा दिएको छ जुन होटलको रुपमा सञ्चालन गरिएको छ । साथै गाउँपालिकाबाट सार्वजनिक शौचालय र ओत लाग्ने प्रयोजनका लागि ट्रसको घर पनि निर्माण गरि दिएको छ । त्यसै गरी बागमती प्रदेश सरकारले आवाश प्रयोजनका लागि गोल घर निर्माण गरेको छ जुन सम्पन्न हुने चरणमा छ र यो घर पनि निजी क्षेत्रलाई भाडामा दिई होटल सञ्चालन गर्ने तयारी भएको देखिन्छ । स्थलगत

अध्ययनको समयमा करिव १५० जना सम्मका लागि कालापानीमा आवास प्रबन्ध गर्न सकिने गरी पूर्वाधार निर्माण गरिएको छ ।

कालापानी क्षेत्रमा आवास सुविधा बिकास गर्ने हेतुले शैलुङ गाउँपालिकाबाट २० वटा घडेरीहरु त्यहीँका स्थानीय बासिन्दालाई उपलब्ध गराएको छ जुन स्थानमा घर बनाएर होम स्टे तथा होटल सञ्चालनका लागि उपयोग गर्ने उद्देश्य रहेको छ ।

शैलुङ गाउँपालिकाबाट कालापानीमा बुद्धको ठूलो मूर्ति स्थापना सहित बुद्ध पार्क निर्माण, पर्यटकको आकर्षणका लागि ५०० मीटर लम्बाईको मिनी गेट वाल निर्माण भई रहेको छ । स्थल अध्ययनका क्रममा जानकारी पाइए अनुसार शैलुङ भ्रमण गर्न आन्तरिक पर्यटक आआफ्ना मोटर साइकल, जीप वा रिजर्भ गरिएका गाडी लिएर कालापानीसम्म आउने, त्यहाँ गाडी पार्क गरेर शैलुङ भ्रमण गर्न जाने र कालापानी आएर आआफ्ना गाडीमा चढी फर्केर जाने गर्ने अथवा अघिल्लो दिन कालापानी आएर बस्ने, भोलीपल्ट शैलुङ भ्रमण गरेर फर्कने गरेको पाइयो । सामान्यतया यसरी आउने पर्यटकहरु दोलखाको चरिकोट, कालिञ्चोक वा जिरी प्याकेजको रुपमा भ्रमण गरी फर्कने बेलामा शैलुङ पुग्ने गरेको पाइयो । हालसम्म आन्तरिक पर्यटक नै धेरै आउने र बिदेशी पर्यटक थोरै संख्यामा घुम्न आउने जानकारी पाइयो । भ्रमणको प्रयोजन धार्मिक र प्राकृतिक दृश्यावलोकन हुने गरेको पाइयो । हालसम्म कालापानीमा पर्यटकहरुलाई बसाई अवधि लम्ब्याउन कुनै पनि पर्यटकीय उपजका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएको छैन ।

४.६ शैलुङ प्रवेश गर्ने बिन्दुहरु:

१. **भैंसे:-** शैलुङ गाउँपालिका वार्ड नं. ८ मा रहेको सानो गाउँ भैंसे हो । वडा कार्यालय यहि ठाउँमा रहेको छ । करिव १०० घरधुरी रहेको त्यस स्थानमा थोरै संख्यामा होटलहरु सञ्चालन गरिएको छ । मुढेबाट बाघखोर हुँदै सडक स्तरोन्नतिको कार्य भइरहेको छ । सार्वजनिक बस यातायात सञ्चालन छ । जिरी तथा चरिकोटबाट शैलुङ भ्रमण गर्न आउने आगन्तुकहरु यो बिन्दुबाट पनि शैलुङ प्रवेश गर्ने गर्दछन् ।
२. **मेलुङ्ग:-** पूर्वी दिशाबाट शैलुङ प्रवेश गर्ने बिन्दु मेलुङ्ग हो । यो मेलुङ्ग गाउँपालिकामा पर्दछ ।
३. **खोलाखर्क:-** रामेछाप जिल्ला हुँदै दक्षिणबाट शैलुङ आउने पर्यटकहरु रामेछाप जिल्लाको दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिकामा पर्ने खोलाखर्कसम्म गाडीमा आउँछन् र शैलुङ घुम्न प्रवेश गर्दछन् । यस ठाउँमा होमस्टे र सानो संख्यामा होटल सञ्चालन गरिएको छ ।

काठमाडौँबाट बि.पी. राजमार्ग हुँदै रामेछाप भएर त्यस स्थानमा आउने पर्यटकले आफ्नै मोटरसाओकल वा गाडी लिएर आउने अथवा जीप, बस भाडामा लिएर आउने गर्दछन् । सार्वजनिक नियमित बस सेवा अध्ययनको समयसम्ममा सञ्चालन भएको थिएन ।

४. **कालापानी:-** पश्चिमबाट शैलुङ प्रवेश गर्ने त्यस स्थानका बारेमा पहिला नै चर्चा गरि सकिएको छ ।

माथि उल्लेख गरिए अनुसार शैलुङ क्षेत्र तीनवटा गाउँपालिकासंग सीमाना जोडिएको छ - शैलुङ गाउँपालिका, मेलुङ्ग गाउँपालिका र दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका । त्यस क्षेत्रको पर्यटन विकासमा तीनै स्थानीय तहको सरोकारको विषय भएकाले शैलुङको बौद्ध छोर्तेन (स्तुपा) पुनःनिर्माणमा तिनै निकायको सहभागिता रहेको पाइयो । पर्यटनका उपज र सेवा प्रवाह आदि अन्य विषयमा पनि यि तिनवटै तहको आवश्यक समन्वय हुनु पर्ने अनिवार्यता देखिन्छ ।

शैलुङ गाउँपालिकाको नक्सा

५. शैलुङ क्षेत्रको सबल, दुर्बल पक्ष, अवसर तथा त्रासको अवस्था

शैलुङ जस्तो पवित्र र प्राकृतिक रुपमा स्वच्छ भूमीमा बिबिध प्रकारका आकर्षण रहेका छन् । धार्मिक तथा सांस्कृतिक रुपमा जति महत्वपूर्ण क्षेत्र हो त्यति कै प्राकृतिक दृश्यावलीका लागि पनि अति मनमोहक स्थल हो । यसले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरुको आकर्षण बन्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । तर यसको अर्को पाटो आवश्यक भौतिक पूर्वाधार समेतको अभावमा सम्भावनाहरु हासिल गर्न सकिएको छैन । आन्तरिक पर्यटनको बढ्दो बजार सम्भावनालाई विचार गर्दा पनि त्यस क्षेत्रले जति प्रचार पाउनु पर्ने हो त्यती पाउन सकेको देखिदैन । नेपालको राजधानी शहर काठमाडौँबाट थोरै समयको ड्राइभमा नै पुग्न सकिने यती सुन्दर पवित्र स्थान अहिलेसम्म नै ओझेलमा परेको पाउँदा सन्तोष गर्ने अवस्था रहेको छैन । पर्याप्त सम्भावना बोकेको छ - केवल यहाँ पर्यटकीय उपजको बिकास र बिबिधीकरण गरेर सेवा सुविधा बढाउने एवं प्रचार प्रसार गर्नु पर्ने खाँचो देखिन्छ । अर्को तर्फ पर्यटकको बढ्दो भीडसंगै साँस्कृतिक बिचलन हुनबाट बचाउनु र प्राकृतिक स्रोत माथिको अति दोहनलाई पनि सन्तुलनमा राख्नु पर्ने देखिन्छ । यिनै कुराहरुलाई बुँदागत रुपमा बिभिन्न पक्षको देहाय बमोजिम प्रस्तुती गर्ने जमर्को गरिएको छ :

क) सबल पक्ष

- ३१५० मीटर उचाई सहित १०० वटा थुम्काहरु रहेको क्षेत्र
- विश्वको सर्वोच्च शीखर सगरमाथा सहित चारैतिर रमणीय हिम श्रृंखलाहरु देख्न पाइने प्राकृतिक स्थल ।
- महत्वपूर्ण साँस्कृतिक तथा धार्मिक मूल्य मान्यता भएको- हुन्दू तथा बौद्ध धर्मावलम्बीहरुका लागि पूण्य भूमी ।
- स्वच्छ प्राकृतिक स्थल- आकर्षणमा बिबिधता रहेको ।
- सहजै पुगिने भौगोलिक स्थान - दोलखा जिल्लाका पर्यटकीय स्थलहरुको मार्गमा पर्ने ।
- शान्तिपूर्ण तथा शान्त वातावरण
- साँस्कृतिक बिबिधता
- सप्ताहान्तका लागि घुम्न लायक उपयुक्त रमणीय स्थल
- चारैतिर हरियाली वन क्षेत्र ।
- कृषि उत्पादन क्षेत्र ।

ख) कमजोर पक्ष

- भौतिक पूर्वाधारको कमी छ ।
- सांगठनिक संयन्त्र तयार गर्ने बाँकी छ ।
- आवाश सुविधा पर्याप्त छैन ।
- पर्यटकीय उपजहरुको बिकास हुन बाँकी छ ।

- सवै ऋतुमा यातायात पहुँच हुन बाँकी छ ।
- त्यस स्थानसंग सीमाना जोडिएका तीन वटा स्थानीय सरकारवीचको समन्वयको खाँचो छ ।

ग) अवसर पक्ष

- अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन आगमनको बृद्धिको सम्भावना रहेको ।
- बढ्दो आन्तरिक पर्यटन बजार ।
- सप्ताहान्तको लागि घुम्ने स्थानको बढ्दो मागलाई सम्बोधन गर्न उपयुक्त स्थल
- पर्यटनका नयाँ समूहको रोजाईको स्थान- शान्तिको खोजी, ध्यान गर्न मिल्ने प्राकृतिक वातावरण
- काठमाडौँबाट नजिकको स्थानबाट सगरमाथा देख्न सकिने ।
- स्थानीय समुदायलाई आय आर्जनका लागि अवसर प्राप्त हुने ।
- आध्यात्मिक पर्यटनका लागि उपयुक्त गन्तब्य ।
- ग्रामीण गरीबि न्यूनीकरणमा योगदान हुने ।

घ) त्रास पक्ष

- साँस्कृतिक सम्पदाको बिचलन/अतिक्रमण हुन सक्ने ।
- प्राकृतिक स्रोतमा अति दोहन हुन सक्ने ।
- प्राकृतिक भूबनोट बिग्रने तथा भूक्षय हुन सक्ने ।
- सामाजिक समस्या देखा पर्न सक्ने ।
- साँस्कृतिक मूल्य मान्यतामा ह्रास हुन सक्ने ।

६. पर्यटन गुरु योजनाका चरण तथा यसका क्षेत्रहरु

पर्यटनको नीतिगत संरचना तयार गर्दा ग्रामीण विकासका लागि पर्यटन एक रणनीतिक खम्बाको रूपमा राख्ने गरी तयार पारिनु पर्दछ । नेपालका तीनै तहका सरकारले पर्यटनलाई आफ्नो विकास योजनामा पूर्ण रूपमा एकीकृत गरिनु आवश्यक छ । मूलरूपमा ग्रामीण विकासका लागि अधिकाधिक पर्यटनका सम्भावनाहरु उजागर हुने र यसका उद्देश्य हाँसिल हुने गरी तयार गर्नु पर्दछ । यसै दूरदृष्टिलाई ध्यानमा राखेर पर्यटन गुरु योजना १० वर्ष अवधिमा कार्यान्वयन हुने गरी तयार गरिएको छ । यसमा सिफारिश गरिएको कार्य योजना खण्डमा शैलुङगलाई प्रान्तकै एक प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्यको रूपमा विकास गर्नका लागि यहाँ प्रस्तुत गरिए बमोजिम चरणबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गरिनु पर्ने देखिन्छ ।

१) २०२२-२०२७: सुधार तथा बिबिधीकरण चरण

शैलुङ गाउँपालिकाका चालु भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यहरु, स्थानीय समुदायलाई पर्यटकीय उपज तथा सेवाका कार्य गरी आय आर्जनमा टेवा दिने गरी ती क्रियाकलापहरुमा बढि भन्दा बढि सहभागी गराइनेछ । पर्यटकीय उपजहरुको विकास र बृद्धिसंगै धार्मिक, प्राकृतिक, साँस्कृतिक तथा साहसिक खेलतर्फ बिबिधीकरण गरेर एकीकृत पर्यटनको विकास गर्दा पर्यटक आगमन संख्यामा बृद्धि, उनीहरुको बसाई अवधि पनि बढाउन मद्दत गर्दछ । यस प्रकारका कार्यक्रमहरु गाउँपालिकाको वार्षिक नीति, बजेट तथा कार्यक्रम मार्फत निजी क्षेत्र समेतको ब्यापक सहभागितामा कार्यान्वयन गरिनु आवश्यक देखिन्छ । शुरुआत सानै स्तरबाट भए पनि एकीकृत पर्यटकीय कार्यक्रमको विकास गर्न सकेमा धेरै पर्यटकहरुलाई आकर्षित गर्दै राम्रो नतिजा हासिल गर्न सकेर प्रसंसायोग्य कार्य हुन सक्दछ ।

२) २०२७-२०३२: सघन बिकास तथा बिस्तार चरण

पर्यटकीय उपजहरु जस्तो, सास्कृतिक प्रस्तुती, स्थानीय चाडपर्वहरु तथा कृषिसंग सम्बन्धित रोपाईं एवम् दाईं जस्ता उत्सवहरु, MICE Tourism, आध्यात्मिक पर्यटन, हिउँले ढाकिएको अवस्थाको शैलुङमा साहसिक खेलकुद पर्यटन जस्ता उपजलाई सुदृढिकरण गर्दै दोलखाका अन्य पर्यटकीय स्थलहरूसंग जोड्दै गरेर शैलुङलाई बागमती प्रान्तकै एक महत्वपूर्ण पर्यटकीय गन्तब्यको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ । पर्यटनका अग्रगामी तथा पृष्ठगामी सम्बन्धहरुलाई ध्यानमा राखेर बढि भन्दा बढि लाभको सुनिश्चितता दिंदै सामाजिक समस्याहरुलाई न्यूनीकरण गरेर सन्तुलित रूपमा पर्यटनको बिकास गरिनु पर्दछ ।

७. पर्यटन गुरु योजनाका विषयबस्तु

यो खण्डमा १० वर्षे अवधिको पर्यटन गुरु योजनाका संज्ञिप्त विषयबस्तु बारे प्रस्तुत गरिन्छः

१) नीति, रणनीति तथा नियमन

- शैलुङ गाउँपालिकाले नेपालको संघीय तथा प्रादेशिक सरकारद्वारा जारी गरिएका पर्यटन नीतिसंग नबाझिने गरी शैलुङ क्षेत्रमा पर्यटन बिकासका लागि नियमन तथा प्रोत्साहन गर्ने पर्यटन नीति तयार गरी जारी गर्ने ।
- पर्यटन गुरु योजनाले सिफारिस गरिएका पर्यटन उपजको बिकास र सेवा सञ्चालनको नियमन गरी स्थानीय समुदायलाई उपजबाट आय आर्जन गरी लाभान्वित गर्ने पर्यटन योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नका लागि पर्यटन बिकास रणनीति बनाउने ।
- शैलुङ क्षेत्रसंग जोडिएका स्थानीय तहहरुः शैलुङ गाउँपालिका, मेलुङ्ग गाउँपालिका, दोरम्बा शैलुङ गाउँपालिका लगायत पर्यटन सेवामा संलग्न निजी क्षेत्रको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी एक पर्यटन समन्वय समितिको गठन गरी त्यस क्षेत्रको पर्यटन ब्यबस्थापन गर्ने ।

२) भौतिक पूर्वाधार बिकास

- **पहुँच मार्ग सुधारः** शैलुङमा सबै मौसममा सडक मार्गबाट पहुँच हुन सक्ने गरी सडक निर्माण सुधार गरिनु पर्ने र सडक स्तरोन्नीको कार्य शैलुङ पुग्ने चार वटै प्रवेश बिन्दु - कालापानी, भैँसे, मेलुङ्ग र खोलाखर्कसम्म हुनु पर्ने ।
- **अन्तरक्षेत्र समन्वयलाई बढावा दिने :** नेपालका तीनै तहका सरकारी निकायहरु, निजी क्षेत्र तथा स्थानीय समुदाय बीचको समन्वयमा शैलुङलाई प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथा आध्यात्मिक एवं साहसिक पर्यटकीय गन्तब्य बनाउन आवश्यक कार्य गर्नु पर्ने । पर्यटक संख्या र तिनको बसाई अवधि बढाउने गरी पहुँच, आवाश, खाना तथा पर्यटकीय उपजहरु अभिवृद्धि गर्ने गरी कार्य गर्नु पर्ने ।
- शैलुङ प्रवेश गर्ने चार वटै बिन्दुमा गाडीका रोकनका लागि बिसौनीका अतिरिक्त स्थानीय उत्पादनलाई प्रस्रय दिई आयआर्जनमा टेवा दिने गरी कृषि उत्पादन, हस्तकला, अन्य कलात्मक बस्तुहरु प्रदर्शनी तथा बिक्री बितरणका लागि बजारको रुपमा बिकास गर्नु पर्ने (Vehicle Stop over) ।
- **शैलुङ क्षेत्रमा पैदल मार्गमा ढुंगा बिछ्याउनेः** शैलुङका १०० थुम्काहरुमा रहेका धार्मिक तथा अन्य दृश्यावलोकन प्रयोजनका लागि पर्यटकहरु हिड्ने बाटोमा ढुंगा बिछ्याउने तथा पहिरो एवं भूक्षय नियन्त्रण गर्नका लागि परम्परागत भूसंरक्षणका उपायहरु अपनाउनु पर्ने।

- **पदयात्रा मार्ग निर्माण तथा सुधार:** आदिवासी पदयात्रा मार्ग सुधार, जिरी देखि शैलुङसम्म पुग्ने पदयात्रा मार्ग निर्माण सम्पन्न गर्ने, चरङ्गे शैलुङ धार्मिक पदयात्रा मार्ग निर्माण सम्पन्न गर्ने र शैलुङ वरिपरी घुम्न मिल्ने गरी तल्लो वन क्षेत्रबाट शैलुङ पदयात्रा मार्ग निर्माण गरिनु पर्ने ।

३) पर्यटन सेवा

- क) आवाश प्रबन्ध
- ख) खाना प्रबन्ध
- ग) स्थानीय कृषि उत्पादनको प्रयोग
- घ) कला तथा हस्तकला
- ङ) भ्यू टावर सेवा
- च) पर्यटक पथ प्रदर्शक
- छ) धार्मिक पूजाआजा, कर्मकाण्ड तथा अन्य कार्यहरु
- ज) चाड पर्व तथा महोत्सवहरु
- झ) खेलकुद
- ञ) यातायात ब्यबस्था
- ट) आध्यात्मिक ध्यान केन्द्र
- ठ) होम स्टे
- ड) बैठक, कार्यशाला गोष्ठी आदि (MICE Tourism)

४) साँस्कृतिक सम्पदाहरुको संरक्षण

- क) मौलिक साँस्कृतिक प्रस्तुतीका लागि साँस्कृतिक समूहको गठन
- ख) साँस्कृतिक केन्द्र तथा संग्रहालयको स्थापना
- ग) चाड पर्व, समारोह तथा स्थानीय रुपमा उल्लेख्य दिनहरु (Event Calendar)
- घ) पूर्वाधार निर्माणका लागि परम्परागत निर्माण सामग्री, सीप तथा संरचनाको प्रयोग

५) प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण

- क) सामुदायिक बन संरक्षण समूहको सुदृढीकरण
- ख) स्थानीय समुदायको सीप विकास
- ग) जडिबुटीको उत्पादन तथा बजारमा पहुँच ।

६) वातावरण संरक्षण (पर्या-पर्यटन)

- क) फोहोर ब्यस्थापन

- ख) सौर्य बिद्युतको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने
- ग) भू-संरक्षण
- घ) प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण

७) पर्यटन कार्यक्रम विकास (Package Development)

- क) काठमाडौंका आन्तरिक पर्यटन लक्षित गरी सप्ताहान्त (weekend) का लागि बिशेष पर्यटन कार्यक्रमको (Package Development) विकास गर्ने ।
- ख) शैलुङका थुम्काहरुमा हिउँदको समयमा हिउँले ढाकिएको अवस्थामा स्की जस्ता साहसिक पर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ग) आध्यात्मिक ध्यान केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन ।
- घ) स्थानीय जात्रा पर्व समारोह, कृषि दिवसहरु तथा साँस्कृतिक प्रस्तुतीका कार्यक्रम सहितको वर्ष दिनभरको कार्यक्रम तालिका (Event Calendar) तयार गरी प्रचार प्रसार गर्ने ।
- ङ) शैलुङ प्रवेश गर्ने चारवटा बिन्दूहरुमा शैलुङ क्षेत्र भित्रका धार्मिक स्थानहरु, भ्यू टावर लगायत घुम्ने ठाउँहरु र पैदल बाटो समेत स्पष्ट देखिने गरी पर्यटकलाई जानकारी दिन होर्डिंग बोर्ड राख्ने ।

८) पर्यटकीय उपजको विकास

- क) स्थानीय कृषि उत्पादन प्रदर्शनी तथा बिक्री
- ख) स्थानीय परम्परागत कला तथा हस्तकला
- ग) साँस्कृतिक प्रस्तुतीका कार्यक्रम
- घ) आफ्नै आँखाले सगरमाथा शिखर देख्न पाइने ।
- ङ) अनुपम प्राकृतिक दृश्यावलोकन
- च) धार्मिक (मन्दिर, गुम्बा दर्शन तथा पूजा) कार्यक्रम
- छ) सप्ताहान्तका लागि घुमफीर तथा पदयात्रा
- ज) आदिवासी पदयात्रा मार्ग
- झ) स्वास्थ्य प्रवर्धन - Sauna, yoga, Peace Meditation, Ayurvedic treatment
- ञ) आध्यात्मिक ध्यान केन्द्र ।

९) बजारीकरणका कार्यहरु:

- क) बिशेष ब्राण्ड - आध्यात्मिक साधनाका लागि उपयुक्त स्थान; आफ्नै आँखाले सगरमाथा हेर्नुहोस्; शान्ति तथा स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि प्राकृतिक स्थान आदि ।
- ख) सरोकारवाजाहरुको सहभागिता, सञ्चार सम्पर्क तथा बिशेष कार्यक्रम विकास (Package Development) विकास र घोषणा ।

८. शैलुडमा पर्यटनका बिबिध पक्षहरु, सुरक्षा, प्राकृतिक प्रकोप तथा लैङ्गिक विषय

शैलुडलाई प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्यको रुपमा बिकास गर्नका लागि देहायका विषयहरुलाई सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ । ती हुन्:

- क) वर्षादको बेलामा हुने वर्षा, बिजुली चम्कने, चट्याँग पर्ने, आँधिबेहोरी आउने, पहिरो जाने तथा सडक मार्ग अबरुद्ध हुने आदि प्राकृतिक प्रकोपको बखतमा सुरक्षाको ब्यबस्था र बैकल्पिक प्रबन्ध ।
- ख) पैदल मार्गमा सुरक्षाको प्रबन्ध ।
- ग) प्रवेश बिन्दुमा प्राथमिक उपचारको ब्यबस्था ।
- घ) धेरै ब्यक्तिहरुले भ्रमण गर्ने यस प्रकारका प्राकृतिक स्थानहरुमा बढि भिडभाडको अवस्था, प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा माथिको बढि माग र दोहन स्थिति, सामाजिक तथा सामुदायिक जीवनमा सम्भावित ब्यबधान जस्ता जोखिमहरु आउन सक्दछन् । ग्रामीण क्षेत्रमा पर्यटन प्रबर्धन गर्दा जसरी धेरै जनसंख्या तथा क्षेत्रभरि लाभ मिल्न सक्दछ, त्यसै समयमा क्षेत्र बिशेषमा पर्यटकहरु केन्द्रित भै रहँदा पर्न सक्ने जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरु तर्फ पनि साथसाथै ध्यान दिनु पर्दछ ।
- ङ) पर्यटकीय उपज तथा सेवा सम्बन्धी नीति एवं सञ्चालन पद्धतिलाई त्यसमा संलग्न हुने महिला तथा पुरुषहरुका लागि लाभ तथा अवसरमा समानता र समता दिलाउन समग्र प्रकृत्यामा लैंगिक मूलप्रवाहीकरण तर्फ ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ ।
- च) ग्रामीण क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिबिधि सञ्चालन गर्दा स्थानीय समुदायमा बिशेष गरी महिला, युवा तथा आदिबासी जनजातीहरु जस्ता परम्परागत रुपमा सीमान्तिकृत समूहका लागि लक्षित गरेर रोजगारी तथा उद्यमशीलताका विशेष अवसर प्रदान गर्ने हुनु पर्दछ ।

९. कार्य योजना

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार/कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख निकाय	अपेक्षित नतिजा	कैफियत
१.	नीति, रणनीति र नियमन ढाँचा			
१.१		शैलुङ गाउँपालिका	गुरु योजनाको कार्यान्वयन गर्ने पर्यटन नीति, रणनीति तर्जुमा गरिने ।	संघीय तथा प्रान्तिय सरकारका निति, रणनीतिसंग नबाझिने गरी बनाइने ।
१.२	पर्यटन समन्वय समिति गठन	शैलुङ गाउँपालिका	पर्यटन प्रबर्धन गर्न अन्य स्थानीय सरकार, निजी क्षेत्र र स्थानीय समुदायसंग उपयुक्त समन्वय गर्ने ।	आवास, खाना, पर्यटकीय उपजको अभिवृद्धिका लागि शैलुङ, मेलुङ र दोरम्बा शैलुङ गा.पा., निजी क्षेत्र र स्थानीय समुदायवीच अन्तर सम्बन्ध स्थापना
२	पर्यटन पूर्वाधार बिकास तथा सुदृढीकरण कार्य			
२.१	पहुँच मार्ग सुधार गर्ने			
२.१.१	सडक स्तर अभिवृद्धि र सुधारको कार्य <ul style="list-style-type: none"> - मुढे देखि दुंगे सडक, - दुंगे देखि भैँसे तथा कालापानी - मेलुङसम्म पुग्ने सडक - रामेछाप हुँदै खोलाखर्क सडक 	संघीय तथा प्रान्तिय सरकार, शैलुङ गाउँपालिकाबाट नियमित सम्पर्क समन्वय (follow up) ।	शैलुङ क्षेत्रमा वर्षेभरी सहज तरिकाबाट सडक यातायातको सुबिधा हुने ।	सबै ऋतुमा पर्यटक आगमन हुन सक्ने ।
२.२	शैलुङ क्षेत्रभर प्रवेश बिन्दुबाट धार्मिक तथा भ्रमण गरिने स्थानसम्म जान आउन पैदल मार्गमा दुंगा बिछ्याउने कार्य ।	अन्य सरकारी निकायहरूसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	पैदल मार्गमा दुंगा बिछ्याइएको हुने ।	आगन्तुकहरुका लागि हिड्न सहज हुने, प्राकृतिक गाँसे मैदानको संरक्षण हुने
२.३	वर्षादको पानी बग्ने खोल्साहरु लगायतका स्थानमा भूसंरक्षणको कार्य ।	शैलुङ गाउँपालिका	भूक्षय रोकिने ।	वर्षादको पानी बग्ने खोल्सा तथा पैदल मार्गमा समेत भूक्षय नियन्त्रण हुने
२.४	चार वटै प्रवेश बिन्दुमा गाडी रोक्ने स्थान (Stop over) को विकास गर्ने	अन्य सरोकारवालाहरूसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका	ती स्थानमा गाडी रोक्ने स्थान निर्माण गर्ने र स्थानीय उत्पादन बिक्री बितरण गर्न ट्रस भवन	कालापानी, भैँसे, मेलुङ र खोलाखर्कमा स्थानीय उत्पादन बिक्री गर्न बजारको पूर्वाधार निर्माण हुने ।

			निर्माण गरी सञ्चालन गर्ने ।	
२.५	सार्वजनिक शैचालय र ओत लाग्ने भवन निर्माण गर्ने ।	शैलुङ गाउँपालिका	भ्यू टावर नजिगमा सार्वजनिक शैचालय तथा वर्षाद, आँधीब्यहोरी, चट्याँग र दैबी प्रकोपका बखत ओतलाग्ने भवन निर्माण गर्ने ।	आगन्तुकहरुका लागि सहज र सुबुधा हुने ।
२.६	संग्रहालयको निर्माण गर्ने ।	शैलुङ गाउँपालिका	बाघखोरमा संग्रहालयका लागि भवन निर्माण गर्ने र संग्रहालय स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने	भौतिक सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण हुने, शैलुङमा थप पर्यटकीय उपजको बिकास हुने
२.७	सामुदायिक भवन निर्माण गर्ने	निजी क्षेत्र, प्रान्तीय र अन्य स्थानीय सरकार; अन्य संस्थासंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	होम स्टेका पाहुना स्वागत गर्न, सास्कृतिक प्रदर्शनी, बैठकका लागि भवन निर्माण हुने, स्थानीय कलाकृतिको प्रदर्शनी गर्ने स्थान उपलब्ध हुने ।	स्थानीय सामुदायिक संस्थाको बिकास, अभौतिक सास्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, स्थानीय बासिन्दाको आय आर्जनमा टेवा र आगन्तुकको नमोरञ्जन तथा बसाई अवधि बढाउन सहयोग पुग्ने ।
२.८	आवाश प्रयोजनका लागि भवन निर्माण गर्ने ।	प्रान्तिय सरकार, अन्य स्थानीय सरकार तथा निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका	भैंसे, मैलुंग र खोलाखर्कमा आवाश प्रयोजनका लागि भवन निर्माण हुने, आवाश सुबिधा उपलब्ध हुने ।	कालापानीमा जस्तै गरेर अन्य स्थानमा पनि प्रान्तिय त स्थानीय सरकारबाट भवन निर्माण हुने र निजी क्षेत्रलाई भाडामा सञ्चालन गर्ने दिइने ।
२.९	पद यात्रा मार्गको निर्माण सुधार ।	संघीय, प्रान्तिय सरकार, अन्य स्थानीय सरकार तथा निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका	आदिवासी पदयात्रा मार्ग सुधार, जिरी-शैलुंग पदयात्रा मार्ग, चरङ्गे शैलुंग धार्मिक पदयात्रा मार्गको सुधार, शैलुंगको बन रेखा भागबाट वरीपरी घुम्ने गरी पदयात्रा मार्गको निर्माण गर्ने ।	पर्यटकीय आकर्षणमा बृद्धि हुने, भूसंरक्षण हुने, आगन्तुकको बसाई अवधि बढ्ने र शैलुंगलाई प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्य बनाउन सहयोग पुग्ने
२.१०	कालापानी स्थित कालापानी कुण्ड पुनर्निर्माण, पाटी निर्माण	शैलुङ गाउँपालिका	कालापानी कुण्डको जिर्णोद्धार, कुण्ड नजिक परम्परागत पाटीको	बिगतमा पूर्वी बागबाट काठमाडौं आउन जान पैदल यात्रा मार्गमा

	र बुद्ध पार्कको निर्माण सुधार गर्ने ।		निर्माण तथा बुद्ध पार्कको सौन्दर्यीकरण कार्य।	पानी पिउन निर्मित कुण्ड तथा पाटी निर्माणबाट परम्परागत महत्व झल्किने, त्यस क्षेत्रको सुन्दरता अभिवृद्धि हुने ।
३.	पर्यटन सेवा अभिवृद्धि			
३.१	आवाश सेवा	प्रान्तीय सरकार, अन्य स्थानीय सरकार तथा निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका	शैलुङ भ्रमण गर्नेका लागि लक्षित गरेर होम स्टे, होटलको बिकास र सञ्चालन गर्ने ।	बाघखोर, ढुङ्गे, कालापानी, भैंसे, मैलुङ र खोलाखर्कमा होम स्टे तथा होटलहरु स्थापना र सञ्चालन हुने।
३.२	खानपिन सेवा उपलब्धता ।	प्रान्तीय सरकार, अन्य स्थानीय सरकार तथा निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका	रेष्टुरेन्ट्सहरुको स्थापना र सञ्चालन तथा आवाश सेवा समेतका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिलाई शीप बिकास तालीम उपलब्ध गराउने ।	निजी क्षेत्रको लगानी प्रोत्साहन, पर्यटन सेवाका जनशक्तिका लागि तालीम अवसर, स्थानीय कृषि उत्पादनलाई प्रसरण र गूणस्तर नियन्त्रण कार्य हुने ।
३.३	भ्यू टावरको सेवा स्तरीकरण गर्ने ।	शैलुङ गाउँपालिका	भ्यू टावरमा प्रवेस शुल्क लिने, दूरबीन ब्यबस्था, कोशेली घरको सञ्चालन गर्ने	सगरमाथा लगायतका अग्ला हिमसृंखलाहरु देख्न पाएर आगन्तुकहरु लाबान्वित हुने, कोशेली घरको सञ्चालनबाट स्थानीय उत्पादन, कला, हस्तकला आदिलाई प्रोत्साहन र विकास हुने ।
३.४	धार्मिक कार्य, चाडपर्व, खेलकुद तथा महोत्सव आदि पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने उपजहरुको बिकास गर्ने ।	अन्य स्थानीय सरकार निजी क्षेत्र तथा स्थानीय समुदायसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	शैलुङ क्षेत्रमा पर्यटकीय उपजको अभिवृद्धिबाट पर्यटक आगमन संख्या र बसाई अवधि बृद्धि हुने ।	धार्मिक कार्यहरु जस्तो, धार्मिक स्थलहरुमा आरती, पूजाका कार्यक्रम सञ्चालन, स्थानीय चाडपर्व तथा नयाँ वर्ष, महाशिवरात्री जस्ता महत्वपूर्ण अवसरमा खेलकुद,

				प्रदर्शनी जस्ता समारोह आयोजना गर्ने। हिउँदको हिउँले ढाकेको बेला स्नो स्कीईंग आदि साहसिक खेलकुदको आयोजना गर्ने ।
३.५	आध्यात्मिक ध्यान केन्द्रको बिकास	निजी क्षेत्र संगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	शैलुङको तल्लो भागमा आध्यात्मिक ध्यान केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्ने	स्वास्थ्य प्रवर्धनात्मक साथै आध्यात्मिक ध्यान केन्द्रको सञ्चालनबाट पर्यटकको संख्या बृद्धि हुने र बसाई अवधि लामो हुने ।
३.६	माइस पर्यटन सुबुधाको बिकास र प्याकेज कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	निजी क्षेत्र संगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	शैलुङमा बैठक, प्रोत्साहन भ्रमण, गोष्ठी तथा प्रदर्शनी (Meeting, Incentives, Conferences and Exhibition) का लागि पूर्वाधार बिकास गरी प्याकेज कार्यक्रमको घोषणा तथा सञ्चालन गर्ने ।	प्राकृतिक सौन्दर्य युक्त वातावरणमा यस प्रकारका कार्यक्रम आयोजना गर्ने वातावरण बनाएर पर्यटकीय गन्तब्य विकास हुने ।
३.७	साँस्कृतिक प्रस्तुती कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	अन्य स्थानीय सरकार, निजी क्षेत्र तथा स्थानीय सामुदायिक संस्थासंघको सहकार्यमा शैलुङ गाउँपालिका ।	प्रवेश बिन्दू बजार तथा बाघखोर, ढुंगेमा साँस्कृतिक समूहहरुको गठन, पर्यटक लक्षित साँस्कृतिक प्रस्तुतीका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	स्थानीय समुदायको मौलिक संस्कृतिको संरक्षण र बिकास हुने, आयआर्जनमा टेवा पुग्ने र पर्यटकका लागि मनोरञ्जन हुने
४	प्राकृतिक स्रोतको बिकास			
४.१	- जंगलको संरक्षण गर्ने । - वनमा पाइने जडिबुटीको उत्पादन गर्ने ।	अन्य स्थानीय सरकार, निजी क्षेत्र तथा स्थानीय सामुदायिक संस्थासंघको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	त्यस क्षेत्रको वन उपभोक्ता समूहलाई प्रवर्धन गर्ने, जडिबुटी युक्त वनस्पतिको उत्पादनका लागि सीप विकास तालिम उपलब्ध गराउने तथा बजार पहुँचमा सहजीकरण गरि दिने	वन जंगलको संरक्षण, स्थानीय समुदायका लागि आय आर्जनको स्रोत उपलब्ध भई लाभान्वित हुने ।
४.२	पर्या पर्यटन	निजी क्षेत्र तथा स्थानीय सामुदायिक संस्थासंघको	फोहोर ब्यबस्थापन, बैकल्पिक उर्जा (सौर्य	निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन तथा क्षमता

		समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	उर्जाको) प्रयोगमा प्रोत्साहन गर्ने	बिकासको अवसर उपलब्ध गराउने ।
५.	ब्रान्डिंग			
५.१	आफ्नै आँखाले सगरमाथा हेरौं ।	निजी क्षेत्र संगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	भ्यू टावरमा दूरबिनको सुबिधा उपलब्ध गराउने ।	पर्यटकहरू सगरमाथा लगायत हिम शृंखलाहरू तथा प्राकृतिक दृश्यावली देखेर लाबान्वित हुने
५.२	पर्यटन प्याकेजको बिकास गरी प्रवर्धन गर्ने ।	निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा शैलुङ गाउँपालिका ।	सप्ताहान्तमा शैलुङ भ्रमण, हिउँले ढाकिएको अवस्थामा साहसिक खेल स्कीईंग तथा अन्य खेलकुदको आयोजना हुने ।	शान्ति तथा ध्यानका लागि प्राकृतिक सुन्दर स्थल, काठमाडौँका आन्तरिक पर्यटक लक्षित गरी कार्यक्रम तयार गर्ने

१०. निष्कर्ष

नेपालको राजधानी शहर काठमाडौँबाट नगिकको स्थानमा हप्ताको बिदामा अथवा छोटो समयको लागि मन बहलाउन अथवा प्रकृतिसंग सामिप्यता राखी शान्ति अनुभव गर्नका लागि शैलुङ उपयुक्त ठाउँ हुन सक्ने देखिन्छ । विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा लगायत उच्च हिम शृंखला र चुचुराहरूका साथै चारै तिर हरिया जङ्गल र पहाडी भूभागको दृश्यावलोकन गर्न शैलुङ अति नै उपयुक्त स्थान हो । यसका अतिरिक्त शैलुङमा ऋतु अनुसार थुम्काहरूको रङ्ग पनि फरक फरक देखिन्छ । हिउँदको समयमा जब पुरै शैलुङका थुम्काहरू हिउँले ढाकिन्छन् तब त्यो स्थान पुरै सेतो देखिन्छ । यसैगरी बसन्त ऋतुमा जब त्यहाँका जङ्गलमा बिभिन्न रंगका लालीगुरास फुल्दछन् तब त्यस स्थान रङ्गिचङ्गी सुन्दर देखिन्छ भने वर्षादको समयमा पुरै शैलुङ हरियो घाँसे मैदान तथा रैथाने जातका फूलहरूले शोभायमान देखिन्छ । यसर्थमा शैलुङ भ्रमण गर्न बिभिन्न ऋतुमा फरक फरक अनुभूती लिन पाइन्छ । शैलुङमा सांस्कृतिक बिबिधता रहने हुँदा पनि फरक फरक संस्कृति, रहन सहन, पहिरन तथा संस्कार परम्पराको अनुभव लिने अवसर पाइन्छ ।

नेपालको आर्थिक विकासमा पर्यटन क्षेत्रको प्रमुख योगदान रहेको पाइएको छ । ग्रामीण बासिन्दाहरूको रोजगारी सिर्जनाको माध्यम, आय आर्जनको प्रमुख स्रोत, साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्धन पर्यटनबाट सम्भव हुने देखिन्छ । यिनै विशेषताहरूले शैलुङलाई प्रदेश कै महत्वपूर्ण पर्यटकीय गन्तब्यको रूपमा विकास गर्न उपयुक्त हुने देखिएको हो । यिनै वास्तविकतालाई मध्य नजर गरेर शैलुङ गाउँपालिकाबाट त्यस क्षेत्रलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न आवधिक

योजना, वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा बजेट विनियोजन गर्ने गरिएको पाइन्छ । गाउँपालिकाबाट वर्षे पिच्छे यस प्रकारका योजनाहरु कार्यान्वयन भै रहेकाछन् जुन प्रशंसायोग्य छन् । गाउँपालिकाको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गतको यस संक्षिप्त पर्यटन गुरु योजनामा यिनै विषयबस्तुहरुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत कार्य योजनामा यस गाउँपालिकाको भूमिका प्रमुख हुने गरी सिफारिस गरिएको छ जसले अन्य निकायबाट हुने पूर्वाधार बिकासका कार्यक्रममा समन्वय र सहजीकरण गर्दै शैलुङ क्षेत्रसंग जोडिएका अन्य गाउँपालिकाहरु तथा पर्यटन सेवा तथा उपजसंग सम्बन्धित अन्य सरोकारवाला संघसंस्थाहरुसंग पनि आवश्यक सहकार्यका लागि शैलुङ गाउँपालिकाको समन्वयकारी भूमिकाको अपेक्षा गरिएको छ । यस योजना दस्तावेजले आगामी दिनमा शैलुङमा पर्यटन विकासका लागि उपयुक्त मार्गनिर्देश गर्ने गरी तयार गरिएको छ ।

अनुसूची-१
शैलुङका केही फोटो

क) शैलुङ भ्यू-टावर

ख) शैलुङ बौद्ध स्तुपा

ग) शैलुड क्षेत्रभिन्न हिड्डुल गर्ने गोरेटो बाटा

घ) शैलुङ्गेश्वर महादेव

ड) भू-क्षय

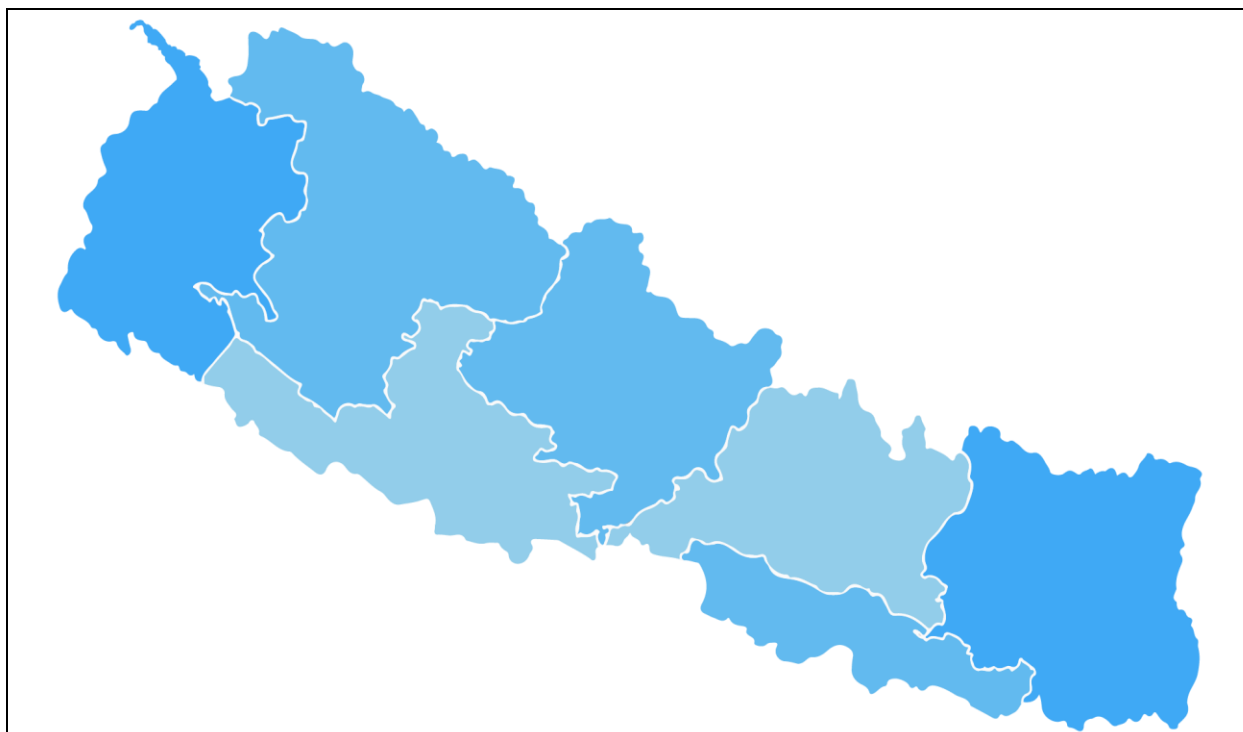

च) कालापानी स्थित बिश्राम गृह र गोल घर

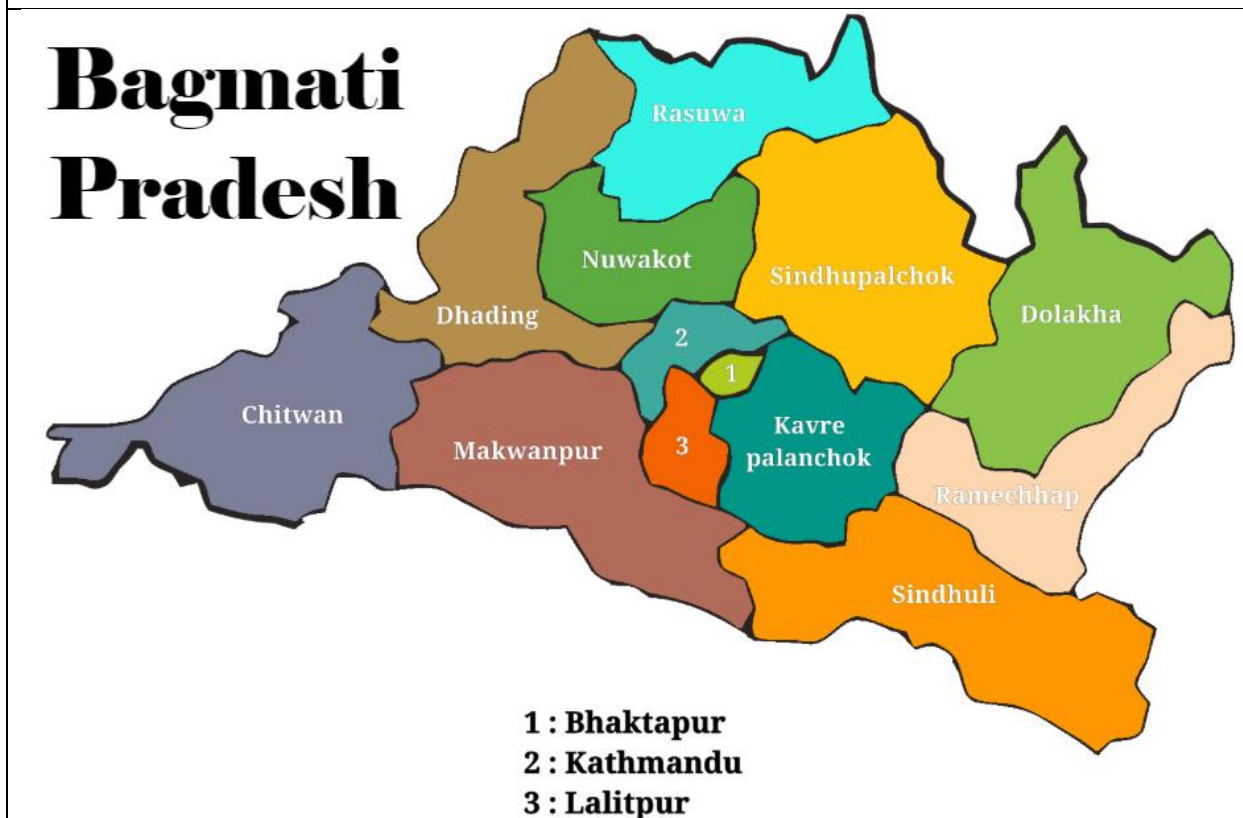

अनुसूची-२: नक्सा

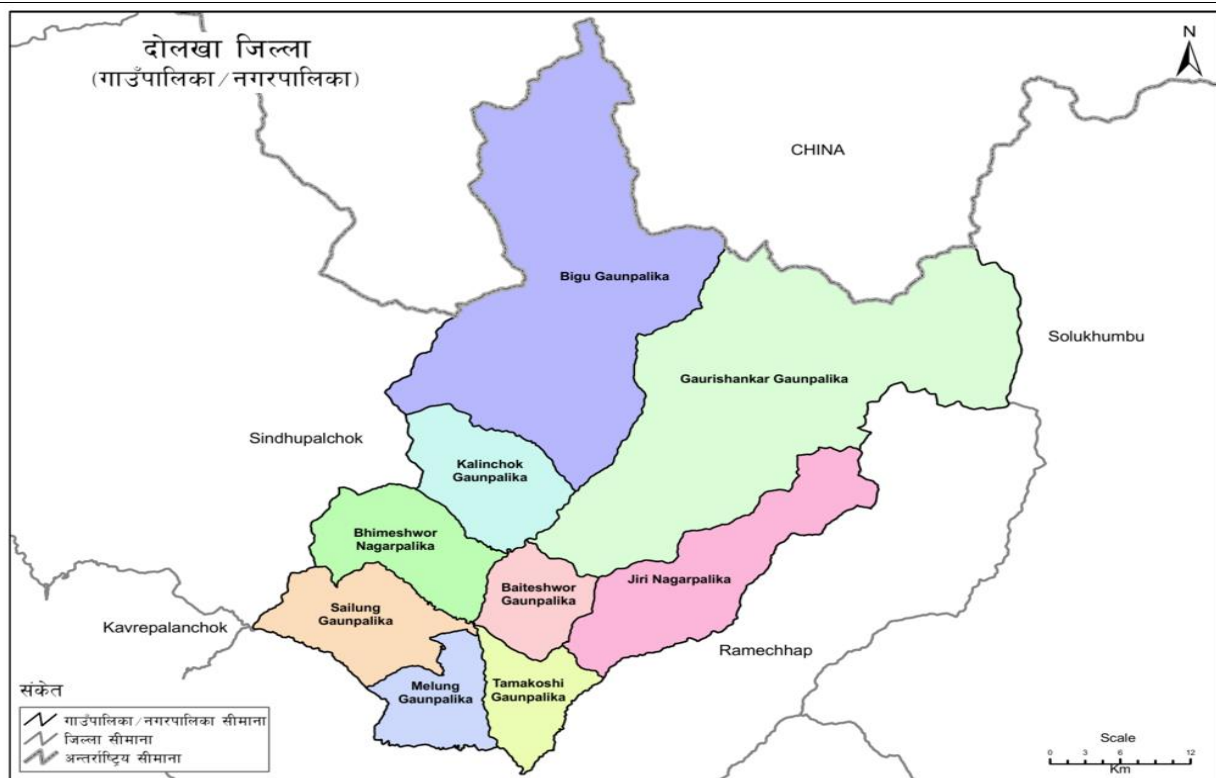
२.१ नेपालको नक्सा

२.२ बागमती प्रदेशको नक्सा

२.३ दोलखा जिल्लाको नक्सा

२.४ शैलुङ गाउँपालिकाको नक्सा

Indicative Tourism Master Plan

(2022-2032)

Kalapani and Shailung Area

Shailung Rural Municipality, Ward Number 8

Dolakha

Plan Document Submitted to:

Shailung Rural Municipality Office
Dolakha

Plan Document Prepared By:

Innovative Vision Pvt. Ltd.
Kathmandu-26, Ranibari

2022

Table of Contents

Table of Contents	1
Executive Summary	2
Chapter 1: background	5
1.1 Introduction	5
1.2 Background	5
1.3 Project Objectives	6
1.4 Project Scope	6
1.5 Methodology	7
1.6 Project Key Issues	8
1.7 Limitation	8
Chapter 2: Tourism	9
2.0 Tourism background	9
2.1 Tourism in Nepal	11
2.2 National Tourism Strategic Plan	12
2.3 Tourist Arrivals in Nepal	13
2.4 Visit Nepal year 2020 declaration	13
2.5 Regulation Status	13
2.6 Tourism in Bagmati Province	14
Chapter 3: Shailung	16
3.0 Shailung Rural Municipality and Its Features	16
3.1 Background	16
3.2 Accession	17
Chapter 4	18
4.1 Cultural Heritage Sites	18
4.2 Intangible Cultural heritage	19
4.3 Spiritual Place	20
4.4 Natural Resource Status	20
4.5 Kalapani Area	20
4.6 Entry Points to Shailung	21
4.7 Accession Facility	22
4.8 Accommodation	22
4.9 Existing tourist Flow, Products and length of Stay	22
Chapter 5	25
5.0 Components of Tourism Master Plan	25

Chapter 6	28
6.0 Project Development Stage	28
Chapter 7	29
7.0 SWOT Analysis	29
Chapter 8	31
8.0 Safety, Disaster management and Gender Concern	31
Chapter 9	32
9.0 Action Plan	32
Chapter 10	38
10.0 Conclusion and Recommendations	38
Annex-1 List of 100 tourism destinations declared by the Government of Nepal	39
Annex-2 Photos of Shailung	42
Annex-3 Maps	47

Executive Summary

Nepal has been popular in tourism destination. Due to her natural and cultural resources as well as potential for adventure tourism Nepal has been the most like place for natural tourism. From the beginning when Nepal became open for foreign visitors, main tourism product was expedition of the higher snow covered peaks including world's highest peak- Mount Everest. There are many such higher peaks for expedition. Moreover, the trekking trails that tourist experience the unique cultural and natural environment is another tourism product. Nepal is the country of cultural diversity where 131 ethnic nationalities live with their own language and culture. Geography of Nepal varies from 56 meter to 8848.86 meter above sea level.

The government of Nepal has embarked tourism as the priority sector for economic development which contributes for employment generation and foreign currency earning. The government had declared to celebrate tourism year and focused the specific area to develop tourism. Visit Nepal 1998 is the starting declaration for this purpose. The latest declaration was Visit Nepal 2020 with purpose of two million foreign tourist arrivals. All the three level of government of Nepal- federal, provincial and local level are prioritizing tourism development through their policy and programmes.

Shailung Rural Municipality of dolakha District has also planned to develop Shailung area as the tourist destination and Kalapani as the tourism village. The very holy, natural and virgin place of 100 hillocks of Shailung has been regarded as the religious, spiritual and natural place to visit. To develop Shailung as the main tourism destination, the report has been prepared as master plan of tourism destination of the area.

During the study, Review relevant tourism policies, plans and programs, current as well as planned of the local, provincial and federal government associated with the Shailung area has been reviewed. All available cultural heritages and natural resources has been defined. Present tourism products and services of the area, physical infrastructure status has been studied. Presenting the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the area in terms of tourism services, suggestions in action plan format has been presented to develop sustainably of kalapani and Shailung area as tourism destinations.

Shailung, the holy place of 100 hillocks, has religious and spiritual potentiality. Visitors visit the place at temples and Buddhist Stupa as well as it is the holi place where three Buddhas- fifth Buddha Padma Sambhav, seventh Buddha Gautam Buddha had meditated there. It is believed that there were 100 sages meditated before appearance of Kali Yug. All the 100 sages disappeared during the Kali Yug representing hillocks. Naturally the place is the view point from 3150 meter to Himalayan Range, including Mt. Everest. Visitor can enter the Shailung from four sites namely kalapani, Bhaise, mailing and Kholakharka. Therefore all the four entry points should be developed as the center of tourism services including accommodation, entertainment and so on.

The study has recommended to develop Shailung as tourist destination in two phases within 10 years period (2022-2032). The first phase will be for Diversification and Improvement (2022-2027) to expedite the SRM's ongoing physical infrastructure development works, organize and mobilize local communities to engage in the tourism product and services to support them in

income generation. The second phase will be for Consolidation and Expansion (2027-2032) when Shailung area can be developed as the major destination of the province with consolidation of tourism products like, cultural performance, linking with local festivals and agricultural celebrations, introducing MICE tourism, Spiritual tourism, sports tourism during the snow covered hillocks in winter, linking Shailung with other tourism places of the SRM and Dolakha District. Forward and backward linkage of tourism should be cared by securing great benefits, but lessening the probable social problems in a balanced way.

To execute the above mentioned phase-wide development of Shailung, major components of the plan and action plan has been presented in the plan document. The main responsibility is recommended to be of the SRM with coordination of other stakeholders. The SRM has been continuing the tourism promotion programmes through its periodic plan, annual programmes and budgets which is considered to be the best initiative. Being the near or few hours' drive from the Capital city of Nepal- Kathmandu, Shailung is has the prospects to be developed tourism as visitors can see Mt. Everest and numerous snow covered mountains and natural beautiful scene, visit religious holy place and more. The place can be the popular for weekend hangout, health well-being, peace experience and meditation. Safeguarding of the cultural heritages and protection of natural resources will be the challenge when the place receives more visitors. In this regard, the SWOT analysis has been presented for sustainable development of Shailung. For the purpose to execute the tourism master plan, action plan has been presented with responsible agency, expected outputs.

The natural place is expected to be developed as the popular tourist destination very soon if the plan gets priority by the concerned authority with proper participation of all stake holders.

Chapter-1 Background

1.0 Introduction

1.1 Background

Nepal is a mountainous country with the area of 147,516 Sq. KM. There are 131 ethnic nationalities residing in this country with their own culture, language. The landscape of Nepal ranges from 56 meter to 8848.86 meter above sea level. The human settlement within this altitudinal difference have diverse nature of living, foods, dresses, language as the treasury of culture. Keeping this value in center, the Government of Nepal has declared tourism as one of the prioritized sector. Reaching with the people's aspirations, the all three tiers of Government has embarked policy, programmes and budget allocation for development of infrastructure for the safeguarding of cultural heritage to use it as tourism product. Tourism sector has been believed to be the contributing factor for economic development, poverty alleviation, creating investment opportunity. The Government of Nepal had embarked to celebrate tourism promotion campaign from 1998. **Visit Nepal year, 2020** was the latest government campaign to promote tourism in the country.

The Bagmati province is one of seven provinces of Nepal established by the country's new constitution. This province covers an area of 20,300 km², about 14% of the country's total area that comprises 13 districts along with 74 rural municipalities, 3 metropolitan cities, 1 sub-metropolitan city and 41 municipalities and . As the capital city of Nepal, Kathmandu located in this province, is major destinations for international tourists. Every tourist spends few days in the Kathmandu valley to experience and enjoy its rich historical and cultural heritage and artifacts. As tourism is contributing to the province's economy, the Bagmati provincial government is prioritizing tourism as the main area of economic development in its policy, programmes and budget allocation. Many programmes are for the development of master plan, infrastructure and human resource development. The provincial government had selected one tourism destination in 10 districts except Kathmandu Valley.

Dolakha is one of the 13 districts of the Bagmati province which has natural as well as cultural heritages for the development of tourism product. Charikot, Jiri, Kalinchok and Shailung are among the main place for tourism destination. Shailung is the beautiful hill peak of Mahabharat range with height of 3146 meter above the sea level. The beautiful peak comprising of 100 hillocks has been the probable tourism destination with its rich natural and cultural heritage which is to be explored. Shailung is the holy hill respectful for Hindu, Bouddha, Christian and Bon religious community with belief of place like the meadows of heaven. Shailung Rural Municipality named after the Shailung Hill with historical, religious, cultural and tourist importance, has area of 128.67 sq.KM, which can be developed for tourism destination.

The holy place is believed to be spiritually significant where sages had meditated in ancient times. Thulo Shailung Mahadev Temple, Rajveer Gumba and Shailungeshwor Mahadev Cave are the main tangible cultural heritage in the area. The place is for weekend short travel, pilgrimage tourism as well as international tourist destination enjoying the magic of beautiful snowy mountain range. Keeping the inherent quality of the magic Kalapani area of Shailung Rural Municipality (SRM), the rural municipality has planned to prepare an indicative Master Plan with the goal having vision and indicative plan to protect cultural heritage, develop infrastructure and tourism product within the premises of the Kalapani area along with Shailung. The Plan is believed to be indicative guiding document to facilitate further study and research works for cultural safeguarding and sustainable tourism in that area to contribute to maximizing benefits to the local people, and support the national 'prosperity' agenda.

1.2 Project Objectives

The objective of the project is to prepare an indicative tourism master plan of Kalapani and Shailung area of Shailung rural municipality ward number 8.

Moreover, the entry points to the Shailung Hillock; namely Khola kharka, Melung, Bhaise will also be included in the plan document.

1.3 Project Scope

The scope of project work is as follows

- Review relevant tourism policies, plans and programs, current as well as planned of the local, provincial and federal government associated with the Shailung area.
- Assess the impacts and implications of the Kalapani and Shailung area on tourism development.
- Define all available tangible and intangible cultural heritage and natural resources within the the Shailung Rural Municipality with focused in Kalapani and Shailung hillock area.
- Present their current status in terms of present tourism products, local people's benefits, physical infrastructure, available tourism services.
- Present SWOT analyses of the Kalapani and Shailung area to develop sustainable tourism in the area.
- Provide suggestions in action plan including protection of cultural heritage, their management, infrastructure development and other area development for future safeguarding and development of cultural heritage and destinations focusing on sustainable norms.

1.4 Methodology

The Indicative Master Plan should guide for the safeguarding of cultural heritage, develop tourism infrastructure, tourism product development making the temple area as main tourism destination of that area. The consultant team has worked closely with the local government officials to discuss with local people and facilitate communications to share for drafting of indicative Master plan.

Primary as well as secondary data has been used in the study. During desk study, the consultant initially reviewed policies, plan and guidelines of relevant government of Nepal, and other stakeholders working in tourism development sector available in the area. Similarly documents available on the websites, newspapers, planning documents, statistical reports has also been reviewed. During the field visits and communications

with the concerned local level governmental organizations, local people, focus group discussion and observation of the area has also been conducted.

1.5 Project Key Issues

The project key issues will be as follows:

- i) Study of the current status of Shailung tourism area – infrastructure development, tangible and intangible cultural heritages, access facility, accommodation and tourist flow.
- ii) Present overall tourism development scenario of Nepal, Bagmati Province and Dolakha district linking it with Shailung destination.
- iii) Recommend for development of physical infrastructure, tourism products, safeguarding cultural heritages and natural conservation, access and accommodation aimed to benefit local community.

1.6 Limitations

The major limitation of the project was the resources. The available literature on the research paper of Shailung was also other issue during the preparation of master plan. The requisite data of the specific location is still not available in various sources including books and internet, as we are just entering in the local governance. Lack of tourism studies on the basis of arrival and tourist services catering of Shailung caused difficulties in availability and analysis of the data. Moreover, due to the limited resources, the plan document is not able to present the designs, drawing, DPR, cost estimate for recommendation including infrastructure development. Hence, we recommend to further study preparing technical documents including DPR and cost estimates during the implementation phase of the master plan. The document is the vision paper useful to develop Shailung as tourism destination upon implementation.

Chapter-2 Tourism

2.0 Tourism Background

Tourism is one of the world's fastest growing industries and a major foreign exchange and employment generation for many countries. It is one of the most remarkable economic and social phenomena. The evolution of tourism industry dates back to ancient times. Traveling in the remote past was mandatory because the survival and the very existence of primitive man depended upon it. Tourism may be defined as the movement of the people from their normal place of residence to another place (with the intention to return) for a minimum period of twenty-four hours to the maximum of six months for the sole purpose of leisure and pleasure.

The first definition of Tourism was given by the Austrian economist Hermann Van Schullard in 1910. He defined tourism as "the sum total of operations, mainly of economic nature, which directly relate to the entry, stay and movement of foreigners inside and outside a certain country, city or region". The inquisitiveness of human psychology is the basic foundation of tourism. During the early human history, men may have traveled under compulsion primarily to satisfy their biological needs such as food, shelter and security. "Historical records reveal that people used to travel for reasons other than compulsion. The motives for traveling have changed. People started to travel for trade, conquest, pilgrimage, curiosity, knowledge and pleasure".

The Rome conference on tourism in 1963 defined tourism as 'a visit to a country other than one's own or where one usually resides and works'. This definition, however, did not take into account domestic tourism, which has become an important money-spinner and job generator for the hospitality industry.

The UNWTO defines tourists as 'people who travel to and stay in place outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes not related to the exercise of an activity remunerated from within the place visited'.

The UNWTO has taken the concept of tourism beyond a stereotypical image of "holiday making." The officially accepted definition is: "Tourism comprises the activities of persons traveling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business, and other purposes." Any attempt to define tourism and to describe its scope fully must consider the various groups that participate in and are affected by this industry. Their perspectives are vital to the development of a comprehensive definition. Four different perspectives of tourism can be identified:

- i. **The tourist.** The tourist seeks various psychic and physical experiences and satisfactions. The nature of these will largely determine the destinations chosen and the activities enjoyed.

- ii. **The businesses providing tourist goods and services.** Business people see tourism as an opportunity to make a profit by supplying the goods and services that the tourist market demands.
- iii. **The government of the host community or area.** Politicians view tourism as a wealth factor in the economy of their jurisdictions. Their perspective is related to the incomes their citizens can earn from this business. Politicians also consider the foreign exchange receipts from international tourism as well as the tax receipts collected from tourist expenditures, either directly or indirectly. The government can play an important role in tourism policy, development, promotion, and implementation.
- iv. **The host community.** Local people usually see tourism as a cultural and employment factor. Most importantly is the effect of the interaction between large numbers of international visitors and residents that effect may be beneficial or harmful, or both.

Tourism is a composite of activities, services, and industries that deliver a travel experience: transportation, accommodations, eating and drinking establishments, shops, entertainment, activity facilities, and other hospitality services available for individuals or groups that are traveling away from home. It encompasses all providers of visitor and visitor-related services. Tourism is the entire world industry of travel, hotels, transportation, and all other components that, including promotion, serve the needs and wants of travelers. Finally, tourism is the sum total of tourist expenditures within the borders of a nation or a political subdivision or a transportation-centered economic area of contiguous states or nations. It has multidimensional effect in any community of the destination.

Achieving sustainable tourism is a continuous process and it requires constant monitoring of impacts, introducing the necessary preventive and/or corrective measures whenever necessary. It should maintain a high level of tourist satisfaction and ensure a meaningful experience to the tourists, raising their awareness about sustainability issues and promoting sustainable tourism practices amongst them.

Tourism brings both economic and noneconomic benefits and costs to host communities. The benefits occurring to the traveler, such as the contribution of pleasure travel to rest and relaxation, the educational benefit, the understanding of other people and cultures, and the physical and mental well-being of the traveler, should be taken care while designing the products.

Tourism is predicted to increase in the future. The number of international tourists is predicted to increase by 3.3% per year up to 2030, reaching 1.8 billion tourist arrivals (Lee, 2017). Although all areas are set to grow, the fastest growth will be in emerging economies in Asia, Africa and the Middle East.

Traditionally, the tourism products were grouped in three main areas based on the tourism product, namely, nature, culture and adventure. When the number of international tourism has crossed one billion in the world, there are many products identified in the world tourism. The popular and most

basic form of tourism is leisure tourism, under which family tourism, cultural tourism, religious tourism, sports tourism are included. Business tourism is also getting momentum. Equally the popular tourism product in these days in the world is MICE tourism, acronym for Meetings, Incentives, conferences and exhibitions. Many emerging and economic developing countries are prioritized for MICE tourism development.

2.1 Tourism in Nepal

Nepal became hot spot for holiday makers, adventure seekers and cultural tourist during 1975-1991. The flow of tourists was in increasing trend. Nepal Tourism Board, a Public Private partnership Institution of tourism promotion was established. Different trekking and travel agencies, association, hotels began to appear in this time to facilitate increasing number of tourism demand. The following year of 1998, Nepal celebrated “**Visit Nepal 98**” which brought overwhelming numbers of tourist to Nepal.

However, downfall of tourism in Nepal began with hijacking of Indian airlines fleet from Tribhuvan International Airport in 1999. Nepalese history caught black day in year 2001, when loved Royal king and his family was massacred in royal party in the Narayan Hiti Royal Palace. On the other hand, Maoist revolution was taking place in remote corner of the Nepal until 2006 when comprehensive Peace Accord was signed between government of Nepal and Maoist. Tourist was concentrated in visiting city areas only. Tourism slowly started booming after 2006. Nepal marked 2011 as “**Nepal Tourism Year**” with slogan “**Naturally Nepal once is not enough**” where 736,215 (MOCTCA, 2012) international visitors' arrival was noticed. Similarly, **Lumbini Visit Year** was celebrated in 2012 giving message that Nepal is now safe for tourism. These activities gave message in international arena that Nepal is now a safe destination for tourism activities.

In context of Nepal, political instability has always been the major challenge and constraint in development of tourism. Decade long moist insurgency, frequent changing of government within the shorter period, dispute among political parties and leaders has hindered the potential of tourism growth of Nepal. Moreover, Nepal ranks at top in context of foreign labor migration.

Effective marketing and management are lacking in order to promote and advertise Nepal. Even with presence of different tourism organizations, government bodies and others, the potentials of tourism have been left behind. One of the main causes is the absence of sound co-operation between these organizations which is very essential. Politics and interference can be found from lower level to upper level in most of the organizations.

Government of Nepal (GoN) has been working on policy, institutional, infrastructure development to promote tourism since long. The GoN has devised Tourism Strategic plan (2016-2025) to develop tourism in Nepal in sustainable and planned way. Since the federal system of governance has sought timely review of policies in order to assure plans are executing as expected and to

eliminate the constraints that may arise during execution. Moreover, government and private sector should work together to allure and create favorable environment for investors in infrastructure development such as attractions (natural and man-made) accommodation (resorts, hotel & homestays), accessibility (land and air) lastly amenities and facilities needed to facilitate tourist in visit like restaurant, parks, information centers.

2.2 National Tourism Strategic Plan (2016-2025) is “to provide the Government and stakeholders with a guiding framework along the economic development vision through technical and financial assistance for developing the tourism industry as a key catalyst for rapid economic growth and job creation in the country.

The NTSP was targeted to implement in five-five-year Phases consecutively:

Phase 1 (2016-2020): Diversification and Improvement – under this initial phase, the emphasis is on: diversifying the range of products; developing new types of products and consolidating products that are currently emerging; defending and improving the current trekking and mountaineering product that Nepal relies on; and improving the quality of the products and services across the board.

Phase 2 (2021-2025): Consolidation and Expansion – during this second period, the emphasis will be on: consolidating the new products and new locations that have been developed; opening up new areas; expanding the product range; targeting new high-yield markets; continuing to improve product and service quality; and maintaining the quality improvements that have been attained.

The Federal Government- Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation has specified 100 Destinations for the tourism year promotion in the year of 2019-2020-2021. The destinations represent at least one destination in each district all from all over the country that were begun execution from fiscal year 2075/76. These destinations will be well equipped with the transportation, logistics and other basic fundamentals. The main aim to declare such destinations is to diversify, all weather tourism product development, promote domestic tourism which will contribute for local community employment and income generation activities. The implementation of such programme is with the coordination of local government. The list of 100 destinations specified by the government of Nepal has been presented in annex-1.

2.3 Tourist Arrival in Nepal (2011 to 2020)

The figure depicts the increasing trend of foreign tourist arrivals upto 2019 except in 2015 due to earth quake in Nepal. The worldwide spread of COVID-19 caused to decrease in 2020. Only 230085 tourist were arrived in that year, as the figure is of first three month.

Year	Tourist Arrivals	Year	Tourist Arrivals
2011	736,215	2012	803,092
2013	797,616	2014	790118
2015	538970	2016	753002
2017	940218	2018	1173072
2019	1197191	2020	230085

Source: Nepal tourism Statistics 2020, Ministry of Tourism and Civil aviation.

2.4 Visit Nepal year 2020 declaration:

The government of Nepal had declared 2020 as Visit Nepal Year with aim of 2 million foreign tourist arrival in 2020. Many promotional programmes with participation of stakeholders were launched. Tourism sector in worldwide severely affected by Covid 19. Only first three months of the year 2020 was open for arrivals. As a result tourist arrivals in Nepal in 2020 was almost 80% (230,085) less than previous year. Therefore, due to lock down caused by Covid-19 spread, the Visit Nepal 2020 programme could not executed.

2.5 Regulation Status: The tourism sector is subject to many acts and regulations, such as:

a) Acts:

- Tourism Act, 2035 (1978)
- Nepal Tourism Board Act, 2053 (1997)
- Civil Aviation Act, 2015 (1958)
- Civil Aviation Authority Act, 2053 (1996)
- Immigration Act, 2049 (1992)
- National Parks and Wildlife Conservation Act, 2029 (1973) amended in 1989
- Labour Act, 2074 (2017)

b) Regulations:

- Nepal Tourism Board Rules, 2055 (1998)

- Hotel, Lodge, Restaurant, Bar and Tour Operator Regulation, 2038 (1981) amendment 2013
- Homestay Operating Procedure, 2067 (2010)
- Hiking Related Rules, (2002)
- Mountaineering Expedition Regulation, 2059 (2002)
- Rafting Regulations (1996)
- Civil Aviation Rules (1996)
- Civil Aviation Accident Investigation Rules (1967)
- Aviation Safety Regulations (1989)
- Airport Operation Regulations (1981)
- Immigration Regulation, 2051 (1994)
- Internal Procedural Directive (2013)

Tourism activities induce several positive impacts on rural areas, such as economic growth, economic diversification, demographic stabilization, and increase of economic value for food products and stimulation of agricultural development, improvement of socio-economic wellbeing, and creation or growth of new local enterprises. Tourism also contributes to an increase of overall quality of life for residents and supports rural sustainable development and reduction of outgoing migration. In fact, tourism is a known mechanism of population retention, especially for the youngsters due to its capacity to rapidly produce new jobs and a lack of high standards requirements for those jobs at rural area for catering tourism service. Furthermore, being capable to consume agriculture products including dairy and horticulture products, rural tourism contributes to the rural community on employment opportunity and income generations activity. Agriculture, small entrepreneurialship like indigenous arts, handicrafts, metal and wood works are boomed with the hospitality services.

2.6 Tourism in Bagmati Province

The Bagmati province is one of seven provinces of Nepal established by the country's new constitution. This province covers an area of 20,300 km², about 14% of the country's total area that comprises 13 districts and 74 rural municipalities, 3 metropolitan cities, 1 sub-metropolitan city and 41 municipalities. As the capital city of Nepal, Kathmandu located in this province, country's international airport- Tribhuvan International Airport (TIA) is also in Kathmandu that serves as gateway to Nepal for international tourists arriving by air. Major destinations for international tourists are located within the province. Every tourist spends few days in the Kathmandu valley to experience and enjoy its rich historical and cultural heritage and artifacts. Tourism is the back-bone of the province's economy. For this reason, the Bagmati provincial government is prioritizing tourism as the main area of economic development by declaring in its

policy, programmes and budget allocation. Many programmes are for the development of master plan, infrastructure and human resource development.

The Provincial Government has prioritized tourism development in its annual policy, programmes and budget. Recently the government has focused for physical infrastructure development programmes in 10 destinations of the province as tourism destination. Similarly, the government is engaged to prepare strategic tourism plan which will contribute for tourism development within the province.

Dolakha is one of the 13 districts of the Bagmati province which has natural as well as cultural heritages for the development of tourism product. Charikot, Jiri, Kalinchok and Shailung are among the main place for tourism destination. Up to now, Shailung has been linked with these religious places as packaged visit programmes of visitors.

Chapter-3: Shailung

3.0 Shailung Rural Municipality and Its Features

3.1 Background

Shailung Rural Municipality (SRM) is one of the rural municipality of Dolakha District. It is hilly area that is bordered in the east with Baiteswar and Tamakoshi Rural Municipality of Dolakha District; in the west Sindhupalchok and Ramechhap District, in North Bhimeswar Municipality of Dolakha district and in South Melung Rural Municipality, Dolakha and Doramba Shailung Rural Municipality of Ramechhap District. The SRM area has altitude ranging from 825 M to 3150 M above sea level. The SRM is located between 27°33" North to 27° North Hemisphere and 85° 53" East to 86° 04" East Longitude. The Lower part is hill and upper part high hilly area there. The Capital city of Nepal Kathmandu is 114 KM distance connected by Road. The famous Shailung holy place of 100 hillocks has area of 3148 square meter.

Main occupation of people is agriculture. Being supplementary in each other, agriculture and livestock farming is done in each house hold. Now a days, livestock farming has been professional which was only to maintain livelihood earlier. Due to plenty of fodder and grazing facilities available being large part of forest coverage, people are engaged in livestock farming with hybrid animal mostly goat, sheep. The market access is available via road networks with other nearby small market, district headquarter Charikot and capital city- Kathmandu. Therefore the future of agriculture and livestock farming is in increasing trend.

The SRM's cultivated land area is 38% of total land that is 4970 Hecter. Out of the cultivated agriculture land, 15% has all time irrigation facilities, 8% is season dependent and rest land has no irrigation facility. Potato is the main commercially agro-product vegetable produced. It is estimated that more than 5000 Ton potato is sold outside the SRM area. Rice, Maize, millet, wheat are other major crops produced here.

Total population of the SRM is 28841 where 16412 are ethnic nationalities, 8865 are Chhetri, 1878 are dalits, 1622 are Brahmans and rest 64 are others including sanyasis.

Forest area covers an area of 6958 Hecter or 54% of the SRM area. Among the forest area 3450 Hecter forest has been handover to community forest users group for operation. More than 100 types of fauna which has rich medicinal value are available here. Plenty grazing land is available there for live-stock farming to the local farmers.

3.2 Accession

a) Road Access to Sailung :-

- i) From Kathmandu to Mudhe is all weather black topped road. From Mudhe Baghkor-Fasku-Bhaise Road is being black topped; Mudhe-Baghkor-Dhunge road is also being black topped. Other roads networks within the SRM are being track opened and improvement process. The road network will be contributing to develop Shailung as tourist destination.
- ii) Another road accession to Shailung is form Kathmandu to Ramechhap via BP Road (dhulikhel-Sindhuli) upto Khola Kharka of Doramba SailungRuarl Municipality.

b) Air Connectivity:-

As the destination is less than 130 Kilometer distance from Kathmandu, the potential air connectivity is not in use. The near airport to Shailung from Kathmandu is Manthali Airport located in the head quarter of Ramechhap District. Another Airport which is not in use, Jiri Airport of Dolakha. Visitors use vehicles to visit Shailung. For emergency and high end tourists, helicopter services can be used, Helipads are constructed within the periphery of the Shailung.

The SRM is prioritizing tourism development programmes through declared periodic plan, annual policy, programmes and budget. The tallest mountain Mt. Everest, Rolwaling Mountain range, Annapurna, Manaslu, Ganesh, Langtang, Dorjelakpa, Melungtse, Numbur Himalayan peaks can be seen from here. Road up gradation, health services, agriculture development physical infrastructure works and so on has been implemented in recent years to make the Shailung tourism destination.

Chapter-4

4.0 Site Context

Around the world, tourism is a lifeline for rural communities, providing jobs, supporting rural businesses and protecting natural and cultural heritage. In this context, the Shailung Area has to be developed as the main Tourism Destination to develop the economic activities of the area which will contribute benefit to the rural communities. The site has plenty of heritage which needs for tourism product. Here are the main elements for tourism development as follows:

4.1 Cultural heritage sites

Shailung hillocks is itself religious, cultural and tourism value. Shailung is the Holy religious place for both the Hindus and Buddha Community. Buddha Stupa and Shailungeshwar Mahadev temple are popular heritage. Other religious, archaeological, festival and tourism potential heritage places are here. They are:

Tangible cultural heritage within the Shailung Rural Municipality area

S.N.	Heritage name	Address	Importance of heritage	Access by road	Near market and distance
1.	Shailung Hillocks (Temples, Gompa and Caves)	Shailungeshwar	Religious, Tourism	Road access	Dhunge 2 KM appx.
2.	Triveni Ghat	Phasku, Charange	Popular religious place, Festival	Road access	Tamakosh 1 KM Appx.
3.	Bhume Danda Gumba (believed to be 200 years old)	Bhupapheda	Religious, archaeological site	Track road	Baghkhori, 5 KM appx.
4.	JarKate Danda	Bhupapheda	Tourism	Track road	Baghkhori, 3 KM appx.
5.	Baghkhori Danda, Lamche Aahal	Bhupapheda Maga	Tourism, recreation, Hotel	Road access	Baghkhori
6.	Nadanghar	Bhupapheda	Religious, festival	Track road	Baghkhori, 4 KM appx.
7.	Thagam	Bhupapheda	Religious, believed to take rest by God	Road access	Baghkhori, 5 KM appx.
9.	Tashi Chhorten Gumba	Dudhpokhari	Religious	Road track	Baghkhori, 10 KM appx.
10.	Tashi Tharbaling Gumba	Dudhpokhari	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 10 KM appx.

11.	Ganesh Tample	Dudhpokhari	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 10 KM appx.
12.	Khani Khola Mahadevsthan	Dudhpokhari	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 10 KM appx.
13.	Kamalamai Tample	Magapauwa	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 4 KM appx.
14.	Trishule Mahadev temple	Magapauwa	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 4 KM appx.
15.	Urgelu Buddha Gumba	Magapauwa	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 4 KM appx.
16.	Pauranik Pokhari	Katakuti	Religious, festival	Road track	Baghkhori, 5 KM appx.
17.	Place of old palace of Golma King sand Golma Queen	Katakuti	Archaeological Site to be evacuation and protect	Road track	Baghkhori, 5 KM appx.
18.	Phalam Pokhari Goddess	Shailungeshwar	Religious, festival	Road track	Bhaise, 3 KM appx.
19.	Shiv Tample	Phasku	Tourism	Road track	Dhunge, 5 KM appx.
20.	Thula Dhunga Goddess	Shailungeshwar	Religious, festival	Road track	Bhaise, 3 KM appx.
21.	Shree Kund Devi	Dudhpokhari	Tourism	Road track	Baghkhori, 10 KM appx.
22.	Tatopani Mahadevsthan	Dudhpokhari	Tourism	Road track	Baghkhori, 10 KM appx.
23.	Kali Bhagwati temple	Deurali	Religious, festival	Road track	Baghkhori
24.	Krishna Mandir	Phasku	Religious	Road track	Gothpani 1 KM approx..
25.	Thami Gumba	Shailung-7	Religious	Road track	Gothpani 2 KM approx..
26.	Tashi Thailung Gumba	Shailung-7	Religious	Road track	Gothpani 5 KM approx..

(Source: Shailung rural municipality)

4.2 Intangible Cultural Heritage

The cultural diversity of the area where people from many religious community, races are living, their traditional customs, rituals, practices, dress, festivals and cultural performances are contributing to make the area rich in cultural heritage. The following cultural practices are found in the Shailung ares.

- i) Tamang community celebrate with Sonam Lhosar/Lhochhar, Tamang Selo, Damphu cultural performances.

- ii) Newars Community- Dhime, Lakhe dance performance,
- iii) Brahmin Community perform Bhajan kirtan Chutka, Balan.
- iv) 12 years' mela (Bahra barse Mela)
- v) Hile Jatra is performed at Deurali Baghkhori by Newar Community each year. This jatra is another form of Gai Jatra performed in Kathmandu and other places throughout Nepal by Newar Community. It is believed this jatra was started before 500 years and continuing.
- vi) Nepali New Year celebration, Sonam Lhosar/Lhochhar, Buddha Purnima, Janai Purnima, Teej, Bala chaturdashi, Shiva Ratri are the main festivals that people gather with their cultural groups to celebrate in Shailung.

4.3 Spiritual place

Shailung is the Place of meditation by three Buddha:

- i) Meditation by the First Buddha
- ii) Meditation by Fifth Buddha Padma Sambhav for 5 years.
- iii) Meditation by Seventh Buddha Gautam Buddha

Moreover, it is believed that the Shailung hillocks is the place where 100 sages had meditation in Dwapar Yug. When kali Yug was started all the sages were disappeared and converted in to the hillocks representing them. This holy place can be developed for spiritual practice.

4.4 Natural Resource status

Shailung, hill of 100 hillocks is very famous for three colored hill in a year. In winter it is white, snow covered hill. In spring the whole forest area is seen beautiful with many colored rhododendron flowers blossoming the whole area. In rainy season, the whole area is seen green with green grass as well as blossoming of indigenous flowers of on the top of hills.

Shailung is the only place from where visitor can see by their eye the top mountain of the world- Mt. Everest along with snow covered mountains range from west to east. The sun rise and sun set scene is scare to see from other places. Seeing 360° Mountain View of green forests having very fresh air breath is really the heaven perception.

4.5 Kalapani Area

The place is the entry point to the Shailung area. Earlier the place had few housees of local people. The accommodation facility was not available earlier. Only 5 household resided here. As per the local people, up to now, visitors come there to visit Shailung on their Motor cycle, own or hired car, jeeps or Bus. Generally visitors come to visit Shailung as the package of visiting Dolakha Charikot, Kalinchok or Jiri and on the way

to return Kathmandu. Small number of foreign tourists visit. Visitors only spend few hours to visit Shailung. The purpose of visit is of religious purpose and sightseeing. Generally visitors do not spend more than 1 day at Shailung.

The SRM has given priority to Kalapani to develop as tourism village with the aim of developing tourism service facility like accommodation, food and other tourism services. One building constructed by the SRM has been used for accommodation which is operated by the private sector on leased basis. Similarly the Bagmati provincial government has built a round shaped building (Gol Ghar) for same purpose that is in completion stage. The SRM has constructed the Buddha Part, with the establishment of Buddha statue has made the area more attractive to visitors. Further beautification works is to be done at the park.

Similarly, the SRM is constructing 500 meter long mini Great Wall which will be the main attraction for visitors. This Mini Great wall project has been appreciated by villagers which can contribute for tourism development at Shailung.

The SRM has allocated 20 land piece to the local residents that they can build house, use it to cater tourism services like Home-stay or hotels which can contribute them to generate income and reduce poverty. The access road linking the site via - Dhunge is in improving stage. As of current, more than 150 visitors can have accommodation facility at Kalapani.

The place is also the trekking trail earlier from east part of Nepal to Kathmandu when there was no road transportation. One old Kalapani Kuwa (water source) is still there.

4.6 Entry points to Shailung

4.6.1 Bhaise

Bhaise is a small village in the same ward number 8 of SRM. The ward office is located there. Few small hotels for accommodation purpose to the visitors of Shailung are in operation. Road access is from Mudhe, The road upgrade and improvement work is continuous. Generally, people who come from Jiri of Dolakha district come here to visit Shailung.

4.6.2 Melung

Melung is also the small village as entry point from eastern side to Shailung.

4.6.3 Khola Kharka

The place is in Ramechha District within the Doramba Shailung Rural Municipality. Generally visitor from Kathmandu via BP Highway Ramechhap enter from that point. Up to now, there is not scheduled bus service from Kathmandu, visitors come by hired vehicle up to this point to Visit Shailung. Some small hotels, Home-stay are there for accomodation.

4.6.4 Kalapanni – already mentioned above.

As the Shailung area is linked with the three local government, the renovation project of the Buddhist Chorten (Stupa) of Shailung peak is from the contributions of those three local governments namely Shailung Rural Municipality, Melung Rural Municipality and Doramba Shailung Rural Municipality.

4.7 Accession facility

Visitor can visit Shailung from Kathmandu and other places by two road networks. From Kathmandu to Mudhe Bazar of Dolakha district (108 KM) is all weather black topped road. From Mudhe to Bagkhor 13 KM road is in improvement process. From Bagkhor, Deurali to Dhunge is 8 Km and from Dhunge to Kalapani is 3 KM. Regular Bus are operated from Kathmandu to Mudhe, Bagkhor. From Bagkhor to Dhunge visitor has to wait the public vehicle operating as per the availability of passenger or have to hire by themselves. There is road access from Dhunge to Kholakharka also but the gravel road is to improve.

From Bagkhor to Bhaise, visitor have to either wait the public vehicle operating as per the availability of passenger or have to hire by themselves.

From Bhaise to Kalapani, visitors have to arrange by themselves to hire vehicle. There is no public vehicle from Bhaise to Kalapani- local people informed the study team.

The track road has been opened from Bagkhor to Khola Kharka but is in muddy graveled condition. There is no regular passenger vehicles operated.

4.8 Accommodation

Up to now, the accommodation facility is available in Bagkhor, Dhunge, Kalapani, Bhaise and Kholakhark. The number of visitors is also small number except festivals. The possibility of domestic tourism is expected to be increased in coming days. Therefore tourism service for accommodation and food beverages has to be increased by establishing more home stays, hotels and restaurants in the area.

4.9 Existing tourists flow, products, length of stay

During the study visit at site, there is not any data of the number of visitors. The number of visitors is increased during festival. The visitors visit Shailung, observe the mountain scenario from view tower, visit religious places- Shailungeshwor mahadev, Buddha Stupa and other temples, cave and return the same day from Shailung. Very limited tourism product is available.

Shailung View Tower

Buddha Stupa, Shailung

Front View

Side View

Chapter-5

5.0 Components of Tourism Master Plan

This section presents as follows the synopsis of recommendations of the 10 year period plan.

i) Policy, strategy and Regulation Framework

- a) The SRM should devise a tourism policy in harmony with Federal Government and Provincial Government of Nepal's Tourism Policy to regulate the tourism services at Shailung area.
- b) The Tourism Development strategy should also be developed as per the recommendation of Tourism Master Plan to develop tourism products and benefit local community, making the product for income generation of the area.
- c) A Coordination Committee for tourism management in the area representing of the local government connected with the Shailung namely, Shailung, Melung and Doramba Sailing Rural Municipalities along with private sector involved in tourism services.

ii) Infrastructure development

- a) Access improvement
Access road to reach the Shailung area should be improved for all weather black topped road. The road connectivity should be upgraded to all the points of Shailung – Kalapani, Bhaise, Melung and Khola Lharka.
- b) Enhance cross sector coordination
The cross sector coordination with participation of all three tiers of Government, private sector and local community to make the Shailung a better tourist destination for natural, religious, cultural and spiritual as well as adventure tourism. Access, accommodation, foods and tourism products needs to be upgraded to increase the number of visitors and their length of stay at the place.
- c) Develop vehicle stopover with local production market
All the four entry points of Shailung should be developed as stop overs with local production markets to sell and purchase to enhance the local economy by the tourism.
- d) Improve walking trails with stone pavement
Within the Shailung natural area of 100 hillocks, the walking trails within the areas from entry points to the religious places and scenery places should be stone paved. Moreover, there should be the traditional soil conservation treatment in the area to prevent soil erosion and landslide.
- e) Trekking Trail construction and improvement

Aadibashi Trekking trail improvement, completion of trekking trail linking Jiri to Shailung, Charange Shailung religious trek improvement, Construction of trekking trail around the Shailung lower side via Forest area.

iii) Tourism Services

- a) Accommodation
- b) Food
- c) Local agricultural products
- d) Arts and craftsmanship
- e) View tower
- f) Tourist guide
- g) Religious activities
- h) Festivals and celebrations
- i) Sports
- j) Transportation
- k) Spiritual meditation camps
- l) Home stay
- m) MICE tourism

iv) Safeguarding of Cultural Heritage

- a) Organize Culture group for Cultural performance
- b) Cultural centers and Museums
- c) Festivals, celebrations, event calendar
- d) Traditional construction technology and materials for infrastructure development

v) Protect natural resources

- a) Strengthen community forest groups
- b) Skill development of the local community
- c) Production and market access of non-timber forest products (NTFPs)

vi) Environment Protection (Eco-tourism)

- a) Solid waste management
- b) Enhance solar electricity
- c) Soil conservation
- d) Protect natural resources

vii) Package development

- a) Develop weekend visit package targeting Kathmandu based domestic tourists
- b) Develop the adventure tourism package during the winter season based on snow covered hillocks
- c) Spiritual meditation camps

- d) Event calendar on the occasion of local festivals celebration, agricultural events and cultural performance

viii) Tourism Product development

- a) Local agricultural production demonstration and sell
- b) Local traditional arts and crafts
- c) Cultural performances
- d) See Mt. Everest by your eye
- e) Natural scenery
- f) Religious practices
- g) Weekend hangout, hiking place
- h) Adibashi trekking trail
- i) Health wellbeing- sauna, ayurvedic, yoga, peace meditation
- j) Spiritual medication camps

ix) Marketing

- a. Branding, Place for spiritual gain; See top of the world's Mountain by your eye; place for peace and health wellbeing and so on.
- b. Stake-holder participation, communication and package development

Chapter-6

6.0 Project Development Stage

Tourism should be placed as a strategic pillar in policies for rural development. All three level of governments of Nepal need to fully integrate tourism into their development plans, enhanced cooperation between tourism and other relevant policy areas across and between the various levels of government. The aim should be to maximize tourism's potential for rural development and achieving its objectives. To achieve this vision, the tourism master plan has been prepared to be executed within the ten years period. The recommended action plan will be implemented on phase-wise as presented below to develop the Shailung as attractive tourism destination of the province.

Phase 1 (2022-2027): Diversification and Improvement

The Diversification and Improvement will be to expedite the SRM's ongoing physical infrastructure development works, organize and mobilize local communities to engage in the tourism product and services to support them in income generation. Developing tourism products will contribute to increase the number of visitors and their length of stay by diversifying from religious to natural, cultural and adventure especially on packaged way. These programmes can be executed through SRM's annual programmes, coordinating with bordering local governments, private sector. Even the small initiative like developing package programmes can be more praiseworthy to yield better results by attracting visitors.

Phase 2 (2027-2032): Consolidation and Expansion

Shailung area can be developed as the major destination of the province with consolidation of tourism products like, cultural performance, linking with local festivals and agricultural celebrations, introducing MICE tourism, Spiritual tourism, sports and adventure tourism during the snow covered hillocks in winter, linking Shailung with other tourism places of the SRM and Dolakha District. Forward and backward linkage of tourism should be cared by securing great benefits, but lessening the probable social problems in a balanced way.

Chapter-7

7.0 SWOT Analysis

The strengths, weaknesses, opportunities and threats faced by the tourism of Shailung are summarized below. Shailung area has a diversity of attractions. Especially, its cultural and religious importance and its natural endowments are potentially excellent to attract tourists. But it is underperforming its potential, due to its weak tourism infrastructure and enabling capacity growing demands of tourism product, as well as flourishing domestic tourism, offer opportunities to tourists that can contribute to increase length of stay. On the other hand, a growing competition in tourism, to device tourism package, coordination as well as organization mechanism seem limiting factors. **SWOT** analysis for Kalapani and Shailung area has been presented as follows:

a) **STRENGTH**

- Area of 100 hillocks with 3150 M height
- Majestic natural endowments 360° snow Mountain View including Mount Everest
- Important cultural and religious values – Religious holy places for Hindus and Buddhists
- Diversity of attractions – True Naturally
- Strong geographical location (i.e. along the Dolakha tourist destination route)
- Peaceful and Silent Environment
- Easy access from Kathmandu (approx. 130 KM by road)
- Cultural Diversity
- Potential weekend hangout place
- Plenty of green forest
- Agriculture production

b) **WEAKNESS**

- Weak Infrastructure
- Organization mechanism yet to establish
- Few Accommodation facility
- Under development of Tourism products
- Difficult accessibility for all season
- Coordination of three local government

c) **OPPORTUNITIES**

- Flourishing International Tourism
- Growing domestic tourism market
- Growing demand for new weekend travelling pockets
- Attraction for new group of tourism (peace seeking, place for meditation)

- Place to see Mt. Everest (the nearest place from Kathmandu)
- Income generation opportunity for Local Community
- Agricultural development
- Destination for spiritual tourism
- Employment generation
- Rural poverty reduction

d) THREATS

- Growing competition
- Pressure to natural resources
- Degradation of the virgin natural landscape and resources
- Social problem
- Cultural norms and values

Chapter-8

8.0 Safety, Disaster management and Gender Concern

The following points need to address in safety, disaster management and gender issues to make the Shailung as popular Tourist Destination.

- During natural disaster like Thundering and lighting, raining, landslide and road block
- Safety arrangement along the foot trail
- First aid, emergency arrangement at entry points
- Pressure on the most visited locations comes with risks such as overcrowding, unsustainable demand for natural and cultural resources, and possible disruptions to social fabric and community life. Promoting tourism in rural areas spreads the benefits of the sector more widely across regions and populations, while at the same time mitigating the risks associated with the concentration of tourism in specific locations.
- Policies and governance in tourism products and services should mainstream gender considerations throughout the whole process to ensure equal outcomes and opportunities for both men and women. Tourism activities in rural areas should offer decent and fair jobs and entrepreneurship opportunities for local communities, particularly for traditionally marginalized groups (women, youth, and Indigenous peoples) while promoting gender equality.

Chapter-9

9.0 Action Plan

The following Action Plan has been recommended to execute the Tourism Master Plan 2022-2032 of Kalapani and Shailung Area. The main land Shailung and Kalapani area is in Shailung Rural Municipality, the major responsibility of execution of the plan documents rests to it in coordination with other stakeholders including all three tiers of Government agencies.

S.No.	Activities	Responsibility/Lead Implementation Agency	Expected output	Remarks
1.	Policy, strategy and Regulatory Framework			
1.1	Tourism Policy, Strategy Formulation	Shailung Rural Municipality	Tourism policy and Tourism strategy devised to execute master Plan	Policy and strategy should be in harmony of the federal and provincial government's tourism policy
1.2	Tourism Coordination Committee Formation	Shailung Rural Municipality	Proper coordination between the local governments, private sector and local community to promote tourism in the area	Cross sector coordination of 3 local governments (Shailung, Doramba Shailung and Melung, private sector and local community for up gradation of Access, accommodation, foods and tourism products in the area
2.	Tourism Infrastructure Development and Strengthening			
2.1	Access improvement			
2.1.1	Road up-gradation and improvement -Modhe to Dhunge, -Dhunge to Bhaise and kalapani;	Federal and Bagmati Provincial Government of Nepal.	Easy and all weather access to the area by road transportation	

	-Melung and -Kholakhark via Ramechhap	Coordination and follow up by Shailung Rural Municipality		
2.2	Walking trail stone pavement works along the Shailung area from entry points to the religious and visiting sites of the area	Shailung Rural Municipality with coordination of other Government agencies.	Stone paved Walking Trails constructed	Visitor will have convenience and natural grass land will be protected.
2.3	Soil conservation works within the rain water flow site	Shailung Rural Municipality		Soil erosion due to the rain, stream flow will be controlled
2.4	Vehicle stopover development at the 4 entry points	Shailung Rural Municipality with coordination of other stakeholders	Vehicle stop and Truss building constructed for Local community to sell their products to visitors at the market	Develop physical infrastructure of market place for local products at Kalapani, Bhaise, Melung and Kholakhark
2.5	Construction of rest house and public toilet	Shailung Rural Municipality	Rest house during rain, thunder and emergency; public toilet near the View tower	visitor will be benefitted
2.6	Museum	Shailung Rural Municipality	Construction of Building for museum at Baaghkhor	Tangible cultural heritages will be safe guarded, tourism product will be developed in the area.
2.7	Community Building Construction	Shailung Rural Municipality with coordination of Provincial Government and other local	Building available for Cultural Performance, community meetings,	Local community development, safe guarding of intangible cultural heritage,

		government, private sector	visitors welcome by home stay operators, display and sale of local arts and crafts products purpose with support of local government.	contribution for income generation to local community, visitor recreation and increase length of stay.
2.8	Construction of Buildings for accommodation purpose to encourage private sector investment	Shailung Rural Municipality with coordination of Provincial Government and other local government, private sector	Buildings at the Bhaise, Mailing and Kholakhark will be constructed and accommodation facility will be available for visitors	As of kalapani, Provincial and Local Governments construct buildings and lease out to private sector for accommodation purpose
2.9	Trekking Trail	Shailung Rural Municipality with coordination of Federal, Provincial Government and other local government, private sector	Improvement of Aadibashi Trekking Trail, Trekking trail from Jiri to Shailung, Charange Shailung religious trek improvement Construction of Trekking Trail surrounding the lower site of Shailung.	Visitors will be attracted, increase the length of stay of visitors, improvement in soil conservation and support to make Shailung as main Tourism Destination.
2.10	Buddha Park, Kalapani Kund, Pati construction	Shailung Rural Municipality	Restoration of Kalapani Water kund, Construction of Traditional Rest House (Pati) near Kalapani Kund. Beautification works at the park.	Tha water pond had been used from past times by people who were walked from eastern part to Kathmandu, used Kund for drinking water and rest house will add

				traditional value, beautification of the area
3.	Tourism Service increase			
3.1	Accommodation service	Shailung Rural Municipality with coordination of Provincial Government and other local government, private sector	Development of home stays; Hotels targeting the visitors of Shailung	Home stays and hotels will be operated at Baaghkhor, Dhunge, Kalapani, Bhaise, Melung and Kholakhark
3.2	Food providing service	Shailung Rural Municipality with coordination of Provincial Government and other local government, private sector	Operation of Restaurants; human resource development for restaurants, accommodation service providers.	Encouraging private sector investment, training opportunity for manpower, local agriculture production, quality control
3.3	View Tower service up gradation	Shailung Rural Municipality	Entry fee, guide, binocular, souvenir shop establishment	Visitors will be benefitted for sightseeing including Mt. Everest, gifts items available of local art, craft and products
3.4	Tourist attraction products- Religious activities, festivals and celebrations, sports	Shailung Rural Municipality with coordination of other local government, private sector and local community	Tourism products will be increased to engage visitors with increment of number and length of stay at the destination	Development of Religious activities (arati, worship the god) at the religious sites; organize programmes during local festivals & celebrations (like new year); organize locally popular sports programmes or adventure activities during

				snow cover in the area
3.5	Development of Spiritual meditation camp	Shailung Rural Municipality with coordination of private sector	Spiritual meditation camp establishment and operation	Spiritual meditation camp established and operated at the lower site of the hill for health wellbeing; Number and length of stay of visitors will be increased
3.6	MICE tourism facility development and package	Shailung Rural Municipality with coordination of private sector	Development of infrastructure and facility for Meetings, Incentives, Conferences, Exhibition with package in the destination.	Meeting like AGM, workshops, seminars and incentive programmes for the staff will be available in the natural environment
3.7	Cultural performance	Shailung Rural Municipality with coordination of other local government, private sector and local community	Formation of Culture Groups in the main bazar near the site, cultural performance to visitors by the groups,	Safeguarding of cultural heritages and benefitting local community from their native culture.
4.	Natural Resource Development			
4.1	- Protect forest - Produce NTFPs in the forest area	Shailung Rural Municipality with coordination of other local government, private sector and local community	Promote Community Forest User Group in the area, skill development for production of NTFPs and coordinate for market access	Local community benefit, forests protection, income generation activities
4.1	Eco Tourism	Shailung Rural Municipality with coordination of private sector	Solid Waste management, Alternative energy – Solar	Encouragement to Private sector skill development for

			electricity encouragement	solar electricity, solid waste management
5.	Branding			
5.1	See Mt. Everest	Shailung Rural Municipality with coordination of private sector	Binocular facility in View Tower	Visitors benefit to see natural scene on snow covered Himalaya Ranges including Mt. Everest
5.2	Naturally Shailung for Peace, Health wellbeing, Sauna	Shailung Rural Municipality with coordination of private sector	Meditation Camps for Spirituality, Peace; health well-being Centers establishment and operation	Contributes for tourism products, increase number and length of stay of visitors
5.2	Package Development	Shailung Rural Municipality with coordination of private sector	Weekend Shailung Visit, Adventure tourism during snow cover in the hills like skiing, sports	Kathmandu based domestic tourists target. Natural Place for peace and meditation

Chapter-10

10.0 Conclusion and Recommendations

Shailung is a beautiful destination for anyone looking for few days off residing around Kathmandu. The natural virgin place of very unique structure i.e. hundreds of dooms the hills can be the place of spiritual gain, feeling inner peace, religious holy place. Within the short drive from Kathmandu Shailung can be the very important place to feel peace as relief from the stressful urban life. Moreover, Shailung visit will be not only for Himalayan views, including Mt. Everest, the place has its distinctive beauty in different seasons like in winter Shailung is covered with snows, spring filled with Rhododendrons, and greener pastures during rainy season itself proves the place to visit in different season. The trail is easily where everyone can easily complete and make beautiful memories. Similarly, Shailung is the proper place to gain from the increasing interest and desire of the people to experience the different culture, tradition, life of the people and different places.

Tourism has been the main contributor for economic development of Nepal. Employment generation, income generating opportunity to the rural people, safeguarding of cultural heritages, natural resources conservation are the main benefits that can be gained from tourism. The study has found the place to be main tourism destination of the province. It is recommended that the Shailung rural Municipality has to play the main role as main responsible agency with coordinating with other stakeholders to develop Shailung as major tourism destination.

The Shailung Rural Municipality has declared tourism promotion as one of the priority sector in its periodic plan and annual programmes. Construction of Buddha Park, Mini Great Wall, building construction for accommodation purpose at Kalapani has been carried by the SRM. Similarly, the SRM has planned Kalapani to develop it as tourism village. Making land available to the local people to operate Home stays and hotels which can contribute income generation activities to the local community. Renovation works at Chhorten Gumba in Shailung, coordinating road improvement works for easy access to Shailung area and many more praiseworthy projects has been continuing in the area to develop Shailung as main tourism destination. The SRM has been linking tourism promotion with prosperity campaign of Shailung through its plan, programmes and budget.

The recommendation, action plan along with components of the master plan has presented of all possible activities for promotion of tourism in Shailung area. The SRM has been the main implementor of the plan with coordination of all stakeholders including various levels of government agencies, private sector and local communities. Being the nearest place from the capital city of Nepal- Kathmandu to see Mt. Everest directly has prospects of international and domestic tourism in coming days. Only need of the hour is to continue physical infrastructure works for access, develop tourism products and services, protection of natural resources and safeguarding of cultural heritages with coordination of local community. Developing tourism package programme mobilizing stakeholders, making available organic quality and hygiene local produced foods, promoting cultural groups for cultural performance will help to make the stay longer and increase tourist arrivals. The study team has expected to hear very near about the increasing popularity of Shailung as main Tourism Destination.

Annex-1

List of 100 tourism destinations declared by the Government of Nepal

Area/District	Existing Destinations	New Destinations
Taplejung	Pathibhara/Fungfung Jharana	Tingbung Pokhari
Panchthar		Guru Falgunanda Circuit
Ilam	Sandakpur Mai Pokhari	Fikal-Kanyam-Shriantu Circuit
Tehrathum		Tinjure-Milke-Jalajale
Sankhuwasabha	Arun Valley	Baleshor Historical Cave
Dhanakuta	Bhedetar Namaste Waterfalls	Halde Patake Hill Tourist Trail
Bhojpur		Mundhum Trail
Khotang	Halesi Mahadev	Barah Pokhari
Solukhumbu	Syangboche/Sagarmatha	Panch Pokhari
Okhaldhunga	Pokali Waterfalls	Tholedamba Hill
Udayapur		Udayapurgadhi
Jhapa	Bansbari Simasar	Netralal Park, Gauradaha, Arjundhara
Morang		Dhanapalgadhi
Sunasari	Koshitappu, Baraha Chhetra, Tal Talaiya	
Siraha		Sahales Durbar
Sarlahi		Nadi Lake
Dhanusa	Janaki	Dhaneshwor Mahadev
Mahottari		Jaleswor Temple
Rautahat		Maraghar Simasar, Pataura Historical temple
Bara	Gadhimai	Simraungadh
Parsa	Ranipokhari, Parsa Wildlife Reserve	Ghadiarwa Pokhari
Saptari		Chhinnamasta
Dolakha	Kalinchok Bhagawati	Jiri-Shailung Trail
Sindhuli		Sindhuligadhi
Ramechhap		Sunakoshi Rafting
Kavrepalanchok	Namobuddha, palanchok bhagwati	Mahabharat Trail, Gurdum Hill-Narayansthan, Bhumechuli Trail
Sindhupalchok	Bhotekoshi rafting, bungy jumping, Helambu	Panch Pokhari
Nuwakot	Nuwakot Durbar, Kakani	Kalchedi-Jhilkeshwor-Devighat-Bhairavi-Dupcheshwor circuit
Rasuwa	Gosaikunda, Kyanjin Valley	Tamang Heritage Trail

Dhading	Trishuli River Rafting	Sky trail, Rani Waterfalls Canyoning
Chitwan	Devghat, Sauraha	20 Thousand Lakes, Someshor Gadhi, patihani
Makawanpur	Daman, Maitripark, Pharkel, Indrasarovar	Makawanpurgadhi
Bhaktapur	Nagarkot, Bhaktapur Durbar, change Narayan	Nilbarahi Temple
Kathmandu	Pashupatinath, Swayambhunath, Boudhanath, Narayanhiti, Chandragiri, Sundarijal, Budhanilakantha	Dahachok
Lalitpur	Patan Durbar Square	Nagdaha, Godawori, Phulchoki
Gorkha	Manakamana, Gorkha Durbar, manaslu Circuit	Tsum Valley
Lamjung	Ghalegaun	Kaulepani
Tanahun	Bandipur	Tanahun Kalika Sahid tatha Shanti Park, Siddha Gufa, Vimad
Kaski	Pokhara, Sarangkot, Panchase, Pumdikot	Mauja Home Stay, Sikles
Manang	Tilicho, Annapurna Trail	Nar Phu Trail
Mustang	Muktinath, Jomsom, Damodar Kunda	Lomanthang Durbar and Cave
Parbat	Shaligram Setibeni, Gupteshor Cave	Durlung, Canyoning, Caving, Homestay, Mahashila
Syangja	Sirubari, Sworek Hill Paragliding	Satau chandikalika
Baglung	Kalika Bhagwati Temple	Bhakunde, Bhairavsthan, Dhorpatan Hunting Reserve
Nawalparasi East	Maulakalika	Daunne De
Myagdi	Poon Hill, Tatopani, Galeshor Temple	Raghu Ganga Ruise Hill to Dhaulagiri Icefall Trail
Nawalparasi West	Balmiki Asram	Ramgram
Rupandehi	Lumbini, Global Peace park Butawal	Baunnakoti Banabakika, Sainamaina Tourist Area
Kapilvastu	Niglihawa, Mayadevi tilaurakot Walking T	Jagadisapur Lake, Sagar Lake
Palpa	Tansen, (Ranimahal Srinagar)	Talpokhara Rambadevi Temple
Arghakhanchi	Supa Deurali	Pandini Tapobhumi
Gulmi	Satyawati Tourism and Religious Center	Ruru Area
Rukum East	Guerrilla Trail	Dhorapatan-Maikot-Phoksundo Trail
Rolpa		Jalajala

Pyuthan	Sworgadwari	Rock Garden, Jhimruk, Okharkot Hill
Dang		Bagar Baba Religious Tourist Spot
Banke	Bageshworee, Gawor Valley, Banke National Park	
Bardiya	Bardiya National Park, Dalla home stay, Krishna Shar Conservationa Area	Omakedareshor Dham Religious Tourist Spot, Shiva Temple Area
Salyan		Kuvinde daha
Dolpa	Phoksundo National Park	Tripurasundari Religious Spot
Jumla	Sinja Civilization	Dudul Stupa
Humla		Limi valley
Mugu	Rara Lake	Rara to Phoksundo (Lake to Lake) Trekking
Kalikot		Pachal Waterfalls
Jajarkot		Khalanga Durbar Area
Dailekh	Pancha Koshi Religious Area	Kot Gadhi-Pancha Deval-Belaspur-Mahabu Area
Surkhet	Kankrebiyar, Deuti Bajyai, madan Ashrit Park	Jajura Daha, Gidde Hill Tourist Spot
Rukum west		Botamkot Chitri Patan
Bajura	Badimalika	Kolti- Budinanda-Badimalika Trail
Bajhang		Gorakhnath Temple
Doti	Khaptad, Saileshworee	Badi Kedar Religious Spot
Achham	Ramaroshan	Suryakot, Mastadevi
Darchula	Appinampa Conservation Area	Malikarjun
Baitadi	Tripuras	Siddanath Udayadev
Kanchanpur	Chandani-Dodhara Area	Routela- Jhamkeli-Brahmadev Dham Religious Spot
Kailali	Ghodaghodi Lake, Tikapur Circuit, Bhadagaon	Bardgoriya Mandir Dham

Annex-2
Photos of Shailung

Walking Trails within Shailung Area

Shailungeshwar Mahadev

signage

Soil Erosion

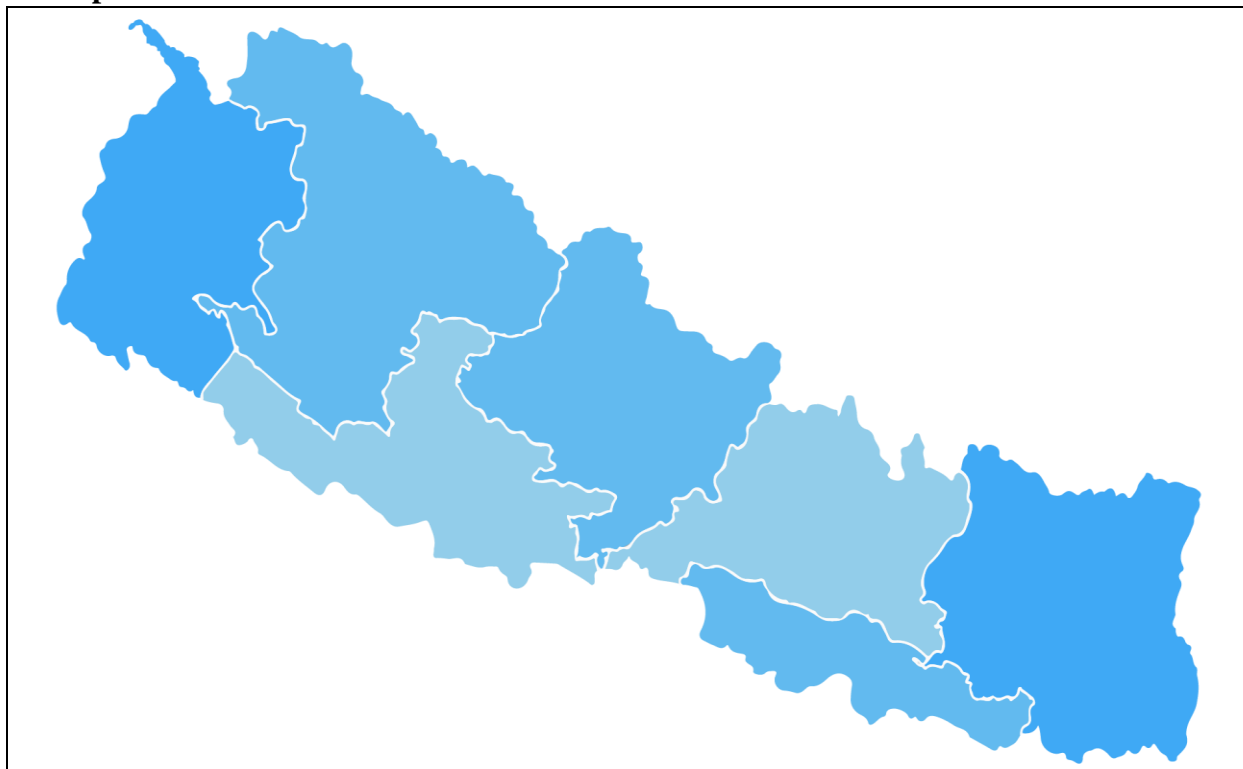

Kalapani Rest House & Gol Ghar

Annex-3: Maps

3.1 Nepal

3.2 Bagmati Province

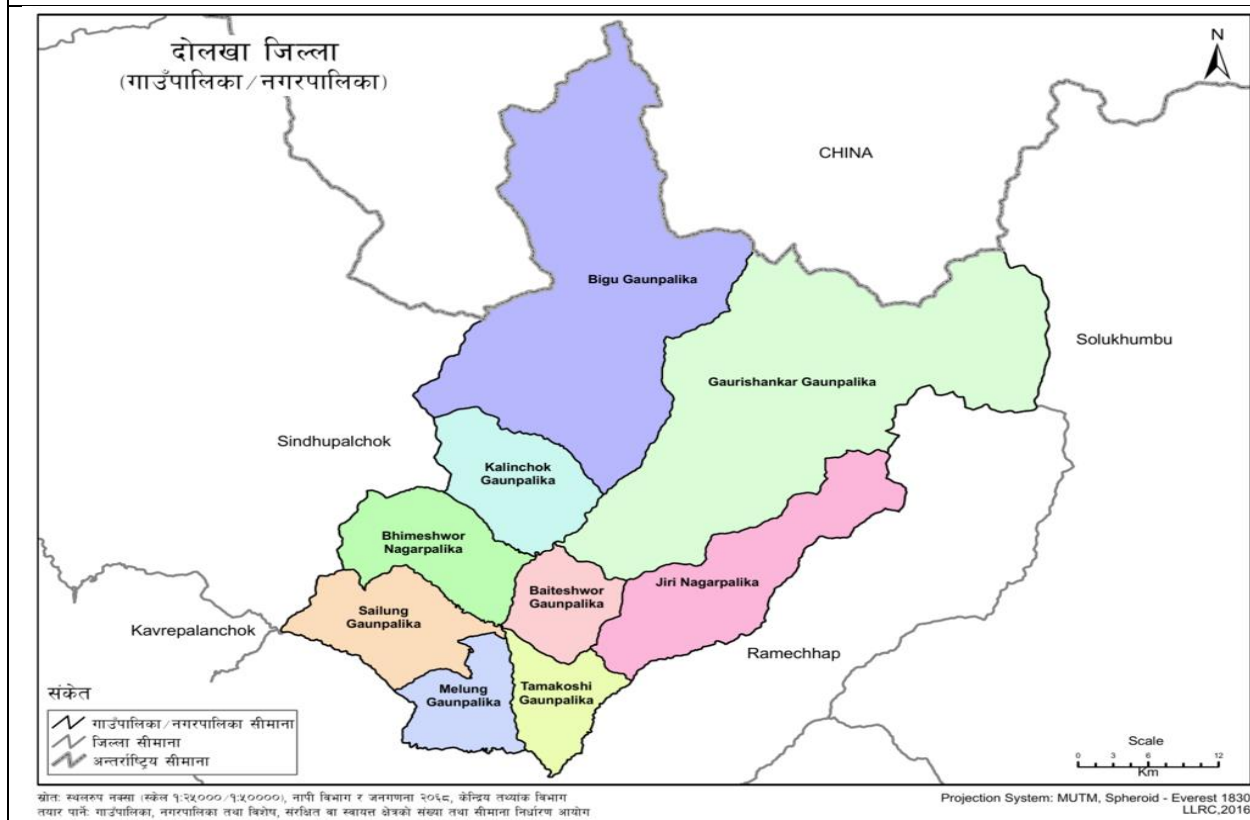
Bagmati Pradesh

- 1 : Bhaktapur
- 2 : Kathmandu
- 3 : Lalitpur

3.3 Dolakha District

3.4 Shailung Rural Municipality

